

2	-----	תנא דבי אליהו זוטא
2	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק א
4	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ב
6	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ג
8	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ד
10	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ה
10	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ו
11	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ז
12	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ח
13	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק ט
15	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק י
16	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק יא
17	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק יב
18	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק יג
19	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק יד
20	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק טו
21	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק טז
26	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק יז
28	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק יח
29	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק יט
30	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק כ
32	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק כא
34	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק כב
36	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק כג
37	-----	תנא דבי אליהו זוטא פרק כד

תנא דבי אליהו זוטא

תנא דבי אליהו זוטא פרק א

מעשה דבי אליהו הנביא אמרו רבותינו זכרונם לברכה (נ"י אמרו עליו) לעולם יהא אדם ערום ביראה ומענה רך ומשיב חמה ומרבה שלום עם אביו ואמו ועם רבו ועם חבריו ואפילו עם גוי בשוק כדי שיהא אהוב מלמעלה (נוסחא ישנה ואהוב) ונחמד מלמטה וכדי שיהא מקובל על הבריות וכדי שיתמלאו כל ימיו בטובה (נ"י צדיק אבד ואין איש שם על לב מכאן אמרו כל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור שנאמר וידי משה כבדים וכי לא היה לו למשה כר או כסת לישב עליה אלא כך אמר משה הואיל והצבור שרוי בצער אף אני אהיה עמהם בצער. ואשרי מי שמצער עצמו עם הצבור לא יראה אדם הצבור שרוי בצער והוא הולך לביתו ויאכל וישתה ויאמר שלום עלי נפשי ואם עשה כן עליו הכתוב אומר הנה ששון ושמחה הרוג וגו' מה כתיב אחריו ונגלה באזני ה' צבאות זה ענין בינונים וענין הרשעים מהו אומר אתיו אקחה יין ונסבאה שכר משום דבי אליהו וכו') ואמרו רבותינו ז"ל בזמן שישראל שרוין בצער ופירש אחד מהן באים שני מלאכי השרת ומניחין לו את ידיהם על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש עצמו מן הצבור אל יראה בנחמת צבור אלא בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עלי נפשי. ואם עושה כן עליו הכתוב אומר (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין וגו' מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. עד כאן מדה של בינונים אבל במדת הרשעים מה כתיב שם (שם נו) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד מה כתיב בתריה הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו' אלא יצער אדם את עצמו עם הצבור שכן מצינו במשה רבינו ע"ה שהיה מצער את עצמו עם הצבור שנאמר (שמות יז) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליה אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרוין בצער אף אני אהיה עמהם בצער וכל המצער את עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור. ושמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו וקורות ביתו של אדם מעידין עליו שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה (חבקוק ב). דבי רבי שילא אמרו שני מלאכי השרת המלוין את האדם שנאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך הן מעידין עליו. רבי חדקא אומר נשמתו של אדם היא מעידה עליו שנאמר (מיכה ז) משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. וי"א איבריו של אדם מעידין בו שנאמר (ישעיה מג) אתם עדי נאם ה'. משום דבי אליהו אמרו לעולם יהא אדם כשור לעול וכחמור למשא וכבהמה שחורשת בבקעה ובשדה כך יהא אדם עוסק וחורש בד"ת בכל יום תמיד שנאמר (שם לב) אשריכם זורעי על כל מים ואין מים אלא ד"ת שנאמר (שם נה) הוי כל צמא לכו למים. אשריהן ישראל בזמן שהן עוסקין בתורה ובגמילות חסדים אז יצרו מסור בידם ולא הם מסורים ביד יצרו שנאמר אשריכם זורעי על כל מים וגו' ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים וכיון שקרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות ושנה הגמרא ושנה הפלפול לשמה מיד רוח הקודש שורה עליו שנאמר (שמואל ב כג) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני:

פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום ומצאני קסדור אחד נתן לי שלום ולא הכירני ואמר לי רבי מאיזה מקום אתה ואמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים ורבנן אני ואמר לי רבי בוא ושב עמי במקומי שאני מראה אותך ואני אתן לך חטיף ושעורין ופולין ועדשין וכל מיני קטניות. ואמרתי לו בני אפילו אם אתה נותן לי אלף אלפים דינרי זהב אין אני מניח מקום תורה ואין אני דר במקום שאין בו תורה ואמר לי

רבי למה ואמרתי לו שלא חרב העולם אלא מפני פשעה של תורה ולא חרבה ארץ ישראל אלא מפני פשעה של תורה וכל הצרות הבאות על ישראל אינו אלא מפני פשעה של תורה משום שגדולה ורבה היא לפני הקב"ה פשעה של תורה (נ"י שהיא שקולה כנגד כל העבירות) שנאמר (מיכה א) בפשע יעקב כל זאת ואין זאת אלא תורה שנאמר (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורתך אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. מיד אמר לי ברוך המקום שבחר בכם מכל העמים ומכל הלשונות ונתן לכם את התורה משום שאתם בוטחים בו בכל מקום. בימי רבי דוסא בן הרכינס הותרה צרות הבת לאחין והיה הדבר קשה אל החכמים מפני שחכם גדול וזקן גדול היה ועיניו כהות מלבוא לבית המדרש אמרו מי ילך ויודיענו אמר רבי יהושע (ברבי חנינא) אני אלך ואחריו מי ראב"ע ואחריו מי ר"ע. מיד הלכו וישבו על פתח ביתו נכנסה שפחתו ואמרה לו רבי חכמי ישראל באין אצלך אמר לה אמור להם שיכנסו כיון שנכנסו תפשו לר' יהושע והושיבו ע"ג מטה של זהב א"ל רבי אמור לתלמידך אחר וישב א"ל מי הוא זה א"ל ראב"ע הוא א"ל ויש בן לעזריה חברנו קרא עליו המקרא הזה (תהלים לז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. ועוד אמר ליה אמור לתלמידך אחר וישב א"ל מי הוא זה אמר ליה עקיבא בן יוסף הוא א"ל אתה הוא עקיבא הדרשן ששמך הולך בכל העולם מסוף העולם ועד סופו שב בני שב כמותך ירבו בישראל קרא עליו מקרא זה (שם לד) כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. התחילו מסבבים אותנו בהלכות עד שהגיעו לצרת הבת כיון שהגיעו לצרת הבת אמרו לו רבי צרת הבת מהו אמר להן מחלוקת הלל ושמאי אמרו לו והלכה כדברי מי אמר להם הלכה כדברי בית הלל אמרו לו והלא משמך אמרו הלכה כדברי בית שמאי שאמרו צרת הבת מותרת אמר להם דוסא שמעתם או בן הרכינס שמעתם אמרו לו חיי רבינו סתם שמענו אמר להם אח קטן יש לי ובכור שוטה הוא ויונתן שמו ומתלמידי ב"ש הוא והזהרו בו שלא יקפח אתכם בהלכות ויאמר לכם צרת הבת מותרת לפי שיש עמו שלש מאות תשובות בצרת הבת שהיא מותרת אבל אני מעיד עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא ואמר שלשה דברים צרת הבת אסורה ועמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית ומקבלים גרים מן התרמודיים ומן הקרמיים כשנכנסו נכנסו בפתח אחד כשיצאו יצאו בשלשה פתחים ופגע בו בר"ע אקשי ליה ואוקמיה א"ל אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו אשריך שזכית לשם והעבודה שעדיין אין אתה מגיע אפילו לרועה בקר א"ל ר"ע אפילו לרועי צאן אבל אין מקבלים גרים מן הכותיים מפני עשרה שבטים שנבלעו ביניהם עד שיבא אליהו הנביא ובן דוד ויפרשו אותן שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. משום דבי אליהו אמרו גדולה צדקה שמיום שנברא העולם עד עכשיו העולם עומד על הצדקה וכל הנותן צדקה הרבה הרי זה משובח וממלט את עצמו מדינה של גיהנם שנאמר (קהלת יא) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ונאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' ואין רעה אלא יום דינה של גיהנם שנאמר (משלי טז) וגם רשע ליום רעה ואומר (תהלים קו) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת:

אבותינו הראשונים מפני מה זכו לעוה"ז ולימות בן דוד ולעוה"ב מפני שנהגו א"ע בצדקה אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה בנו לא נשתבחו אלא בצדקה אברהם מנין שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח) יצחק לא נשתבח אלא בצדקה מנין שנא' (שם כו) ויזרע יצחק בארץ ההוא וגו' ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה יעקב לא נשתבח אלא בצדקה מנין שנאמר (בראשית לב) קטנתי מכל החסדים ואין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה שנאמר (משלי טז) טוב מעט בצדקה אהרן ומשה לא נשתבחו אלא בצדקה מנין שנאמר (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו ואין אמת אלא צדקה שנאמר (תהלים פה) אמת מארץ

תצמח וצדק משמים נשקף. דוד לא נשתבח אלא בצדקה מנין שנאמר (ש"ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה. שלמה לא נשתבח אלא בצדקה מנין שנאמר (תהלים עב) וצדקתך לבן מלך ואף הקב"ה משתבח בצדקה שנא' (ישעיה ה) והאל הקדוש נקדש בצדקה ואף כסא הכבוד נשתבח בצדקה שנאמר (תהלים צז) (נ"י ענן וערפל סביביו צדק וגו') צדק ומשפט מכון כסאו. גדולה צדקה שמצלת את האדם מדרך המיתה גדולה צדקה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם גדולה צדקה שהיא מביאה את האדם לחיי העולם הבא גדולה צדקה ששוותה לתורה גדולה צדקה שהתורה שוותה לה גדולה צדקה שהיא ממהרת יום בן דוד וימות גאולתנו גדולה צדקה שהיא מעלה את הנשמה ומושיבה ונותנה תחת כסא הכבוד ומנין שהצדקה מצלת את האדם מדרך המות שנאמר (משלי יא) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות. בוא וראה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו אדם נותן צדקה בעוה"ז ומתכוין עליו שיחיה העני ולא ימות אף הקב"ה מתכוין על הנותנה שיחיה ולא ימות. ומנין אתה אומר שכל מי שספק בידו לעשות צדקה ואינו עושה ולקיים נפשות ואינו מקיים גורם מיתה לעצמו שנאמר (שמואל א כה) ויען נבל וגו' ולקחתי את לחמי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה ומיד נענש שנאמר (שם) ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימות. ומנין שהצדקה מארכת ימיו ושנותיו של אדם שנאמר (דברים ל) כי הוא חיך ואורך ימיו ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג) ועוד שהרי ק"ו היא ומה מצוה הקלה שבקלות שבתורה מהו אומר בה (דברים כב) למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו לצדקה שהיא מצוה חמורה שבתורה עאכ"ו. ומנין לצדקה שהיא מביאה את האדם לחיי עוה"ב שנאמר (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' ונאמר (שם כו) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת נאמר אשרי בתורה ואשרי בצדקה מה אשרי האמור בתורה הוא בן עוה"ב אף אשרי האמור בצדקה הוא בן עולם הבא. ומנין לצדקה שהיא שוותה לתורה שנאמר בתורה (ויקרא כו) אם בחקתי תלכו ונאמר בצדקה (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו בתורה הוא אומר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם ובצדקה הוא אומר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות. ומנין שהתורה נמשלה לצדקה ושוותה לה אלא לפי שאין לך מדה טובה שברא הקב"ה בעולמו גדול מן התורה שנאמר (משלי ד) סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה תתן לראשך לויית חן עטרת תפארת תמגנך אף התורה עצמה אינה נדמית אלא לצדקה שנאמר (דברים ו) וצדקה תהיה לנו וגו'. ומנין לצדקה שהיא ממהרת ימות בן דוד וימות הגאולה שנא' (ישעיה נו) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות. ומנין לצדקה שהיא מעלה את הנשמה ומושיבה ונותנה תחת כסא הכבוד שנאמר (שם לג) הולך צדקות ודובר מישרים וגו' הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך. סליק פרקא

תנא דבי אליהו זוטא פרק ב

פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד ובא אצלי בדרך (עסק) מצות והיה בו מקרא ולא היה בו משנה ואמר לי רבי מקרא נתן לנו מהר סיני משנה לא נתן לנו מהר סיני ואמרתי לו בני מקרא ומשנה שניהם מפי הגבורה נאמרו. ומה בין מקרא למשנה אלא משלו משל למה"ד למלך ב"ו שהיה לו שני עבדים והיה אוהבן אהבה גדולה ונתן לזה קב חטין ולזה קב חטין ולכ"א מהן נתן ג"כ אגודה של פשתן הפקח שבהן נטל את הפשתן וארג מפה יפה ונטל את החטין ועשאן סולת ובררה וטחנה ולשה ואפאה וסדרה על השלחן ופרס עליה מפה יפה והניחו עד שבא המלך והטפש שבהן לא עשה כלום. לימים בא המלך

לתוך ביתו ואמר להם לשני עבדיו בני הביאו לי מה שנתתי לכם אחד מהן הוציא את הפת של סולת על השולחן ומפה היפה פרוסה עליו ואחד מהן הוציא את החטין בקופה ואגודה של פשתן עליהם אוי לה לאותה בושה ואוי לה לאותה חרפה איזה מהן חביב יותר הוי אומר זה שהוציא פת על השלחן ומפה יפה פרוסה עליו. ועוד אמרתי לו בני אם אמצאך בתוך משנת חכמים תעשה דבריך בדאים ואמר לי הן אמרתי לו בני כשאתה יורד לפני התיבה בשבת כמה אתה אומר ואמר לי שבעה ואמרתי לו בני ובשאר הימים כמה אתה אומר ואמר לי שמונה עשרה ואמרתי לו בני כמה אתה מברך על ק"ש של שחרית ואמר לי שתיים לפניה ואחת לאחריה ואמרתי לו ובערבית כמה אתה אומר ואמר לי שתיים לפניה ושתיים לאחריה ואמרתי לו בני כמה קורין בשבת בתורה ואמר לי שבעה וא"ל בשני בשבת ובחמישי בשבת ובמנחה בשבת כמה א"ל שלשה וא"ל ועל השבעה כמה אתה מברך ואמר לי שתיים לפניהם ואחת לאחריהם ואמרתי לו על שאר המינים כמה אתה מברך ואמר לי ברכה אחת לפניהם וברכה אחת לאחריהם חוץ מברכת המזון שהם שלשה ועם ברכת הטוב והמטיב הם ארבעה ואמרתי לו בני וכי יש לך אלו מהר סיני והלא אינן אלא משנת חכמים אלא כשנתן הקב"ה את התורה לישראל לא נתנה להם אלא כחטין להוציא מהן סולת וכפשתן לארוג מהן בגד בכלל ופרט ופרט וכלל וכלל שנאמר (דברים יד) ונתתה הכסף בכל אשר תאוו נפשך הרי זה כלל בבקר ובצאן ביין ובשכר הרי זה פרט ובכל אשר תשאלך נפשך הרי זה כלל אחר וכן כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. ואמר לי רבי וכי מיום שנברא העולם עד אותה השעה כל העושה מצוה נותנין לו שכרו ואמרתי לו בני הקב"ה מלא מסוף העולם ועד סופו וכל העולם כולו שלו הוא וכדי העולם כולו שלו ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו שנאמר הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה (שם י) ואומר הבט משמים וראה ושור שחקים גבהו ממך (איוב לה) ולא השמים בלבד הם של הקב"ה אלא השמים ושמי השמים העליונים שבעה (נ"י והעולם כולו שלו הוא יטול חלק בעולמו שברא אלא להודיע לבריות שכל מי שעוסק בתורה בצער שכן ד"א ניתנה לו והקרן שמורה לו לפי שלא מצא הקב"ה בב"א שעושים את התורה והמצות בצער ובנין בית אחרון בצער ומצער עינים עצמן על התורה ועל המצות לפיכך נתן להם הקב"ה משנה להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות ומנין שיטול שכרו בעולמו שברא שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ואומר כי חבלים נפלו וכו') ואעפ"י שכל העולם כולו של הקב"ה לא נטל הקב"ה חלק בעולמו שברא אלא את ישראל בלבד להודיע לבריות שכל מי שהוא עוסק בתורה מתוך הצער ומכ"ש אם הוא עוסק ג"כ בד"א עם התורה ניתן לו הפירות בעוה"ז והקרן שמורה לו לעוה"ב ולפי שלא מצא הקב"ה בבני ישראל שעושים את התורה ואת המצות מתוך הצער כמו אותן שהיו בונין את הבית האחרון שהיו מצערין את עצמן על התורה ועל המצות לפיכך נתן להם הקב"ה משנה שכר להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. ומנין שלא נטל הקב"ה חלק בעולמו אלא את ישראל בלבד שנאמר (דברים לב) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ואומר (תהלים טז) חבלים נפלו לי בנעמיים אף נחלת שפרה עלי משלו משל למה"ד למלך ב"ו שהוא בונה פלטרין ושכלל אותה ובשמחתו שהוא משמח בה סיים בה בית לדירתו כך הקב"ה זו שכרו של הארץ שעמד הקב"ה בתוכה וברא את כל הארצות והפריש את א"י תרומה מכל הארצות והפריש את ירושלים תרומה מכל א"י והפריש את מקום ב"ה תרומה מכל ירושלים וכן ברא הקב"ה את כל העמים כולן והפריש את ישראל תרומה מכל העמים ומישראל הפריש תרומה את שבט לוי ומשבט לוי הפריש תרומה את אהרן הכהן ובניו וקידשו ומשחו וכבדו בבגדי כהונה ובציץ ובאורים ותומים שהוא יעמוד לפני הקב"ה ומכפר על ישראל בכל שנה ושנה והביא את ישראל שהם תרומה מכל העמים לא"י שהוא תרומה מכל הארצות והביא את שבט הלוי שהפריש תרומה מכל ישראל לירושלים שהפריש תרומה מכל א"י והביא את בני אהרן שהפריש תרומה משבט לוי לבית המקדש שהפריש תרומה מכל ירושלים לעמוד לשרת לפני הקדוש ברוך הוא ולעשות רצונו שנאמר (חבקוק ג)

עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם לו. מכאן אמרו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו א"ת הליכות אלא הלכות וי"א מן המקום שנטל הקב"ה עפרו של אדם הראשון שם נבנה המזבח שנאמר (בראשית ב) וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ונאמר (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי. מכאן אמרו כל זמן שבית המקדש קיים מזבח כפרה הוא לישראל בכל מקומות מושבותם ובזמן שאין בית המקדש קיים ת"ח הם כפרה להם לישראל בכל מקומות מושבותיהם שנאמר (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכורך ואומר (מלכים ב ד) ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלקים לחם בכורים וגו' וכי אלישע כהן הוא ואוכל בכורים הוא והלא אין שם לא ירושלים ולא מקדש ולא מזבח ולא כה"ג אלא אלישע הנביא בלבד ותלמידיו שיושבים לפניו אלא מכאן אמרו כל הנזקק אל החכמים ולתלמידיהם ומפרנס אותם מעלה עליו הכתוב כאלו מקריב בכורים ועושה רצון אביו שבשמים. ואמר לי רבי מפני מה נשתנו אוה"ע שהם אוכלין את העוה"ז ואמרת לי בני זהו שכן משום שהפריש הקב"ה את ישראל מתוכן לפיכך הן אוכלין את העוה"ז:

משלו למה"ד למלך ב"ו שמצא אדם ממשפחה מרובה והוא עושה למלך כל רצונו מה עושה המלך שיגר המלך מתנות מרובות לכל בני המשפחה של אותו האיש בשביל אותו האיש שעשה לו רצונו. אף כך העכו"ם זהו שכן משום שהפריש הקב"ה את ישראל מתוכן לכן הם אוכלין את העולם הזה ואמר לי רבי אלא מעתה כל העושה מצוה נותנין לו גם כן שכרו וכל העובר עבירה נותנין לו גם כן שכרו ואמרת לי בני מה שכרו של נחש הקדמוני שעמד וקלקל את כל העולם כולו ומה שכרו של אדם וחווה שעברו על צווי של הקב"ה ומה שכרו של קין שהרג את הבל אחיו ומה שכרו של למך שהיה מתאבל על אבי אביו ומה שכרו של שם שהיה מכבד את אביו ומה שכרו של חם שלא היה מכבד את אביו ומה שכרו של נח שהיה עומד ומוחה ברבים כל אותן מאה ועשרים שנה עד שלא בא המבול עליהם לפיכך העיד הקב"ה עליו שנאמר נח איש צדיק תמים היה בדורותיו (בראשית ו) ואומר (שם ז) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ומה שכרו של שם הגדול שהיה מתנבא ארבע מאות שנה ולא קבלו ממנו ומה שכרו של אברהם אבינו שהיה עומד ופיגר את כל ע"א שבעולם ועל שאמר דבר שלא כהוגן ירדו בניו למצרים שנאמר (שם ט) ויאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה בשכר אותה האמירה ירדו בניו למצרים ומה שכרו של ישמעאל שעמד וקבר את אביו ומה שכרו של יצחק שאמר לאביו אבא כפתני יפה יפה ותנני על גבי המזבח שמא אבעט בך כי בחור אני ועומד בכחי כי בן שלשים ושבע שנים אני ונמצא אני מחויב שתי מיתות לשמים ומה שכרו של עשו שהוריד ב' דמעות לפני אביו ניתן לו הר שער שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם ואף בני שער משום שקבלו את עשו בסבר פנים יפות ניתנה להן שכן. מכאן אמרו אפילו אם אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה אלא הוא יושב וקורא כל היום הפסוק (שם לו) ואחות לוטן תמנע אפי' הכי שכר תורה בידו ומה שכרו של יעקב אבינו שהיה מודה על האמת ודובר אמת בלבבו כל ימי חייו ומה שכרו של י"ב שבטים שהיו עושין רצון יעקב אביהם שנא' (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל ומה שכרו של אברהם יצחק ויעקב שנתנו אימה של הקב"ה בלבבם מתוך שבעים עמים ולשונות וזכותן עמד להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות

תנא דבי אליהו זוטא פרק ג

הכל ברא הקב"ה בעולמו חוץ מן מדת השקר ומדת העולה שלא ברא ושלא עשה אותם הקב"ה שנאמר (דברים לב) הצור תמים פעלו וגו' ואומר (צפניה ג) ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן

לאור לא נעדר ולא יודע עול בשת ואומר (איוב לד) חלילה לאל מרשע וגו' ואומר (שם) כי פועל אדם ישלם לו וגו'. מעיד אני עלי שמים וארץ שלא נתקבצו בני אדם למיתה ואין כל בריה יורד לידי צער אלא מתוך אכילה ושתייה ושמחה שאדם אוכל ושותה ומשמח הוא עם אשתו ובניו ועם בני ביתו עד שהוא נפטר לבית עולמו. ואין פירות ותבואה באין לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהם של בני אדם ואין בנ"א באין לידי בושה אלא מתוך דרכיהן. ואין עיניהם של בני אדם כהות בחצי ימיהם אלא מתוך דרכיהן ואין בני אדם מטמאין בנגעים אלא מתוך דרכיהם ואין הנשים מיטמאות בזיבה אלא מתוך דרכיהן שנאמר (ישעיה מב) כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם וגו'. צא ולמד מדרך ארץ כלום אדם בונה בית אלא על מנת להכניס בו פירות טובים להכניס בו כלים נאים ולהצית בו את האור ולהדליק בו נרות אף כך בני אדם מתוך דרכיהם המה נידונים ודנין אותן מתוך שהם עברו על דברי תורה ועל דרך ארץ בשביל להצילם מיום הבא שנאמר (הושע ז) אוי להם כי נדדו ממני:

(בילקוט גרס ולא עוד אלא) בשלשה דברים יסתכל אדם בכל יום בשעה שנכנס לבית הכסא אומרים לו ראה דרך כדרכי בהמה ובשעה שמקיזין לו דם אומרים ראה שבשר ודם אתה ובשעה שהוא עומד על המת אומרים לו ראה להיכן אתה הולך ועדיין אינך חוזר בך אלא אתה יושב ומרבה לדבר דברים יתרים שנאמר (משלי יט) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו ובשקר הוא מדבר והוא עובר על מה שכתוב בתורה (שמות כג) מדבר שקר תרחק וגו' ואומר (זכריה ח) ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם וכיצד יעשה אלא אם עושה אדם את עצמו צדיק ולדבר אמת מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך צדיקים ומדבר אמת ואם עושה אדם את עצמו רשע ולכחש ולדבר שקר מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך רשעים ומכחש ומשקר ואם עושה אדם את עצמו לנהוג במדה בינונית מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך מדה בינונית ואם עושה אדם את עצמו חסיד לסבול את הכל מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך חסידים וסובל את הכל שנא' (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגו' וע"י דוד נאמר (תהלים יח) עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל. מאי כי אתה עם עני תושיע אלו ישראל שעניות יפה להם ועינים רמות תשפיל אלו עכו"ם מכחישי התורה ואומר (איכה ג) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב וכי אפשר לומר כן והלא מדות טובות יוצאות מלפניו אלא אמור כך הטובה אינה יוצאה לעושי רעה והרעה אינה יוצאה לעושי טובה אלא טובה כלפי טובה ורעה כלפי רעה. ומנין לך תדע לך שכן הוא כי ארבע מדות הן בדרך ארץ יש שנושאים אשה לשם זנות ויש שנושאים אשה לשם גדולה ויש שנושאים אשה לשם ממון ויש שנושאים אשה לשם שמים והנושא אשה לשם זנות סופו לצאת ממנו בן סורר ומורה והנושא אשה לשם שמים סופו הויין לו בנים שהם מושיעין את ישראל בעת צרה והן מרבין תורה ומצות בישראל והנושא אשה לשם ממון סופו שמצריכין אותו לאחרים הנושא אשה לשם גדולה סוף שמעמיד עליו מאותה המשפחה שממעט זרעו אחריו ומנין להנושא אשה לשם זנות שמוציאין ממנו בן סורר ומורה שנאמר (דברים כא) וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה סוף שמרננים בו הבריות ומתוך שמרננים בו הבריות הוא הולך ונושא אשה אחרת שכן נאמר אח"כ כי תהיין לאיש שתי נשים ונאמר אח"כ כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. ומנין להנושא אשה לשם ממון סופו שמצריכין אותו לאחרים שכן מצינו בבני עלי הכהן שנשא נשים שלא כראוי להן לסוף הוצרכו לאחרים שנאמר (שמואל א ב) ויבא איש האלקים אל עלי וגו' והיה כל הנותר בביתך יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול פת לחם. ומנין להנושא אשה לשם גדולה סוף שמעמיד עליו מאותה משפחה וממעטין את זרעו אחריו שלא ירש זה העולם שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה שהלך ונתחתן עם מלך ישראל משום שראה שהיה לו שבעים בנים שנאמר (מלכים א כב) וישלם יהושפט עם מלך ישראל ומנין שעמד מאותה המשפחה והיה ממעט

זרעו אחריו שנאמר (מלכים ב' יא) ועתליה אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנב אותו וגו' ולא הומת ויהיה אתה בית ה' מתחבא שש שנים וגו' ואלמלא הברית שכרת הקב"ה עם דוד אזי נהרג יואש גם כן ונתבטלה מלכות בית דוד לגמרי. ומה עוד וש ברוך הוא מביא אשה לשם זנות והנושא אשה לשם משבט אחד ומשכונה אחת וממשפחה אחת עני ואחד עשיר והיה ראוי ויפה לו לאותו עשיר שישא הוא או יתן לבנו את בת העני שהוא משבטו וממשפחתו ושכנו ולקרב אותו ולהלוות לו אבל אם הוא לא עשה כן אלא הלך ונדבק במי שאינו ראוי לו עליו נאמר (מלאכי ב') הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבותינו בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר. לפיכך לא נשתייר מהם כלום לפי שהניחו את זרע ישראל שבחר הקב"ה בהם מתוך שבעים לשונות והלכו ונדבקו בעכו"ם שאינם ראויים להם לכך נאמר אחריו (שם) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות שלא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ולא שואל הלכות כענין בבהמ"ד ולא משיב הלכה בתלמידים ולא כהן שמגיש מנחה לה'. ומנין שהנושא אשה לשם שמים שהוין לו בנים שהם מושיעין את ישראל בעת צרה ומרבין תורה ומצות בישראל צא ולמד מעמרם שנשא אשה לש"ש ויצאו ממנו משה ואהרן שהיו מושיעין את ישראל והיו מרבים תורה ומצות בישראל צא ולמד מן בועז בן שלמון שנשא אשה לשם שמים ויצא ממנו דוד ושלמה בנו שהיו מושיעין את ישראל והיו מרבין תורה ומצות בישראל ועליהם ועל כיוצא בהם ועל הדומין להם ועל העושה כמעשיהן הכתוב אומר (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' כן יעמד זרעכם ושמכם

תנא דבי אליהו זוטא פרק ד

שנו חכמים הוי עלוב ועניו לכל אדם ולאנשי ביתך יותר מכל אדם. ומנין זה תדע לך שכן הוא צא ולמד מן הקב"ה שהיה עלוב ועניו לעמו בכל מקום ולא הלך עמהן כדרכיהן ולא שפט אותם כעונותיהם אלא היה להם במדת ענוה שלו. ומנין שכן הוא תדע לך ממאה ועשרים יום מיום שנתנה תורה לישראל ועד יום הכפורים הם מאה ועשרים יום מיום שעלה משה להר סיני בראשונה להביא תורה לעמו ישראל עד שירד מהר סיני באחרונה בפעם שלישית ואלמלא שנהג הקב"ה עמהם במדת ענוה לא נתנה התורה לישראל. משלו משל למה"ד למלך בשר ודם שקידש את האשה והיה אוהבה אהבה גמורה מה עשה המלך שלח והביא אדם אחד לעשות לו שליח בינו לבינה ומראה לו כל החופות שלו וכל החדרים וכל הסתרים שלו ואח"כ אמר לאותו שליח לך לאותה אשה ואמור לה שאין אני צריך משלה כלום אלא תעשה לי חופה קטנה כדי שאוכל ואדור עמה כדי שידעו עבדי ובני ביתי שאני אוהבה אהבה גמורה. ועד שהמלך עוסק בחופות ולצוות אל השליח ולשגר אל האשה מתנות מרובות אמרו לו הבריות זנתה אשתך עם אחר מיד מניח המלך את הכל מידו והשליח נדחף לאחוריו ויצא מבוהל מלפני המלך. וכן היה הדבר עם הקב"ה וישראל שנאמר (שמות לב) לך רד כי שחת עמך וגו' וכתוב (ש"ה א) עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו. ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא ברוך עושה מעשה בראשית ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך שזכר את הראשונות והעביר את האחרונות שהיה לו לומר נרדי נתן סרחון ולא לומר נתן ריחו. וכיון שקבלו ישראל מלכותו של הקב"ה עליהם ואמרו כל אשר דבר י"י נעשה ונשמע (שמות כד) מיד ירדו ששים רבוא מלאכי השרת והניחו בראש כל אחד מישראל שני כתרים ככתרו של אדם הראשון אחד

כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע שנאמר (שם ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכיון שסרחו ישראל במעשה העגל ירדו מאה ועשרים רבוא של מלאכי חבלה ונטלו אותם מהם שנאמר (שם לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב יכול לעולם ת"ל (ישעיה נה) ופדויי י"י ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. בלבם לא נאמר אלא על ראשם אלא מלמד שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזירם להם לישראל לימות בן דוד ולעוה"ב לכך נאמר ושמחת עולם על ראשם. ומה מחשבה היה בדעתו של הקב"ה כך היה בדעתו של הקב"ה כל אומה ומלכות שיבאו ויקבלו את התורה יהיו חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים שנאמר והלוחות מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות (שם לב) אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שאין מלאך המות שולט בו וכיון שעשו את העגל חזר מלאך המות עליהם שנאמר (במדבר כא) וממתנה נחליאל ממתן תורה נחלו אל וכיון שעבדו ע"א בא עליהן מלאך המות שנאמר אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כלכם אכן לאחר שחבלתם מעשיכם כאדם תמותון (תהלים פב). אבל באהרן כתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא וכי תעלה על דעתך שאהרן עובד עבודת אלילים ח"ו אלא לא עבד אהרן ע"א אלא עיכב אותם עד שיבא משה וכדרך שעשה יעקב אבינו שהיה מקיים את כל התורה כולה קודם שניתנה התורה והיה מתכוין לבטל ע"א שנאמר (בראשית לה) ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלקי הנכר אשר בתוכם והטהרו והחליפו שמלותיכם ויתנו אל יעקב את כל אלקי הנכר אשר בידם וגו' ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ומה היה שכרו על אותה מצוה זהו מה שנאמר אח"כ (שם) ויסעו ויהי חתת אלקים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב. וכמו כן נתכוין אהרן לבטל ע"א והיה מקיים את התורה קודם שנתנה ואף על פי כן העלה עליו הכתוב כאלו עבד ע"ז שנאמר (שמות לב) ויגוף י"י את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. אמרו חכמים כשירד משה מהר סיני וראה את הסרחון שסרחו ישראל נסתכל משה בלוחות וראה שפרח הכתב מעליהם ושברם מתחת ההר מיד נתאלם משה ושוב לא היה יכול לדבר. מאותה שעה נגזרה גזירה על ישראל שילמדו את התורה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטירוף ומתוך הדוחק ומתוך שאין להם מזונות ועל אותו הצער עתיד הקב"ה לשלם להם שכרן לימות בן דוד ולעולם הבא שנאמר (ישעיה מ) הנה י"י אלקים בחזק יבוא וגו' ובקבלה הוא אומר (איוב מא) מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא לטובתי נשברה רגל פרתי כדי שתהא משכורתי שלמה. וארבעים יום האמצעיים של משה נטל משה את האהל ונטה לו מחוץ למחנה שנאמר (שמות לג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והיו ישראל מתאבלין ונוהגין אבילות בעצמן כל אותן ארבעים יום עד שנגלה מלך המלכים הקדוש ב"ה יהי שמו מבורך לעולם ולעולמי עולמים ופתח לו למשה פתח של רחמים ואמר הקב"ה למשה משה מה עושיך אותם עניים מנודין לרב מנודין לתלמיד מנודין לי מנודין לך אלא חזור בך והכנס את האהל לתוך המחנה שנאמר (שם לג) ודבר י"י אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו מקרא זה איני יודע מהו כשהוא אומר אח"כ ושב אל המחנה מלמד שהקב"ה התיר לו למשה את נדרו וא"ל למשה להכניס את האהל לתוך המחנה. משלו משל למה"ד למלך שהוא כועס על בנו והיה אחד מגדולי המלכות יושב לפניו ומתיירא להציל אותו כיון ששמע שאמר המלך לבנו אתה ריקה אלמלא פלוני אוהבי יושב לפני כבר הכייתך מכות גדולות אמר אותו אוהב בלבו דבר זה תלוי בי מיד עומד הוא ומציל אותו. וכן לכך נדמה משה באותה שעה וכן מה שנאמר (שם לב) ויחל משה את פני י"י אלקיו ויאמר למה י"י יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים וגו' וכיון שאמר משה אח"כ (שם) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים וגו' זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו' מיד היה להם הקב"ה

עניו ומחל להם לכן נאמר אח"כ (שם) וינחם ה' על הרעה וגו'. ובארבעים יום האחרונים שעלה משה להר סיני להביא את התורה גזרו יום צום ותענית וביום האחרון שבכלם שהוא סוף ארבעים יום גזרו תענית ולנו בתעניתם כדי שלא ישלוט בהם יצה"ר ולמחרתו השכימו ועלו לפני הר סיני ישראל היו בוכים לקראת משה והוא היה בוכה לקראתם עד שעלתה בכייתם למרום. באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה על ישראל וקבל את תשובתם בשרה אותם רוח הקודש בשורות טובות ונחמות ואמר הקב"ה לישראל בני נשבע אני בשמי הגדול שלי ובכסא הכבוד שלי שתהא לכם בכיה זו לששון ולשמחה גדולה ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה לכם ולבניכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות

תנא דבי אליהו זוטא פרק ה

דל שבישראל שנתדלדל מנכסיו למה"ד למלך בשר ודם שגזר על בנו שלא יכנוס לתוך סעודתו והמלך יודע בבנו שהוא רעב וצמא ואמר המלך אשריו למי שיכניס את בני בתוך ביתו ויתן לו פת לחם וקיתון של מים כדי שיאכל וישתה שהרי כל שיש לי הרי הוא של בני שנא' (משלי יט) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו ואם בא רשע בן עני בן אביו בן דל ועשה תשובה הוא נקרא צדיק ורע לו ואם לא עשה תשובה נקרא רשע ורע לו ואם יאמר אדם אם יהיו כולם כשרים מה הוא. אמור לו עליהן נאמר (ישעיה מא) העניים והאביונים מבקשים מים ואין וגו' ואומר (שם כט) ויספו ענוים בה' שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו ואומר (שם מח) הנה צרפתיך ולא בכסף בחנתיך בכור עוני מלמד שחזר הקב"ה על כל מדות שבעולם ולא מצא מדה טובה לישראל אלא עניות שמתוך עניותיהן של ישראל הם יראים את ה' שאם אין להם לחם לאכול ובגד ללבוש ושמן לסוך הם מבקשים רחמים מן הממציא כל המציאות כי ע"י עניות הם יראים את ה' ואין צדקות בא אלא מתוך עניות ואין ג"ח בא אלא מתוך עניות ואין אדם הוא ירא שמים אלא מתוך עניות ואין אדם לומד ד"ת אלא מתוך עניות שנאמר (שמואל א ב) מקים מעפר דל ולא נאמר מקים מעפר עשיר כי לה' מצוקי ארץ וגו' (שם) ואין מצוקין אלא תלמידי חכמים שנאמר (שם כב) ויתקבצו אליו כל איש מצוק. בכל יום יוצאים מלאכי חבלה לפני הקב"ה לחבל את כל העולם כולו ואלמלא בתי כנסיות ובתי מדרשות שהיו תלמידי חכמים יושבין בהם ועוסקין בדברי תורה היו מחבלין את כל העולם כלו מיד שנאמר (ישעיה נ) מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה צא ולמד מן דרך ארץ כלום אדם נוטע כרם אלא על מנת שיאכל ממנו ענבים או לשתות ממנו יין או שמא למלא אותנו עשבים ואם נתמלא עשבים אומר להן לעבדיו לכו והציתו בו את האור עד שנשתיירו בו מאה או מאתים גפנים ואומר לעבדיו לכו ועבדו את הכרם וחפרוהו ועדרוהו והשקוהו מים בשביל הגפנים לפי שכבר נשרפו העשבים וכן כל הצדיקים כשהן עומדין בעולם הן דומים לגפנים שעומדים בתוך הכרם וכל העולם נשען עליהם לכך נאמר (ש"א ב) כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל

תנא דבי אליהו זוטא פרק ו

ממדת דרכיו של הקב"ה אתה למד שרחמיו מרובין בעולם וכן מפני מה אמר תנו צדקה לעניים ולרשעים אלא אינו אומר אלא באדם שעשה דברים שלא כהוגן וקנסו עליו רעה עד ארבעה דורות שנאמר (שמות לד) פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים. ובאותה שעה אמר משה בלבו אם כן יש צדיק ורע לו ולא עוד אלא שהיה משה רבינו דן קל וחומר בעצמו ואמר בלבו שמא אין כל ישראל חפצים אלא רק שלא לעמוד בדרכיו ובמצותיו של הקב"ה חס ושלום ונתחתם עליהם גזר דינם והרי הן

לוקין בכל שעה ושעה משלו משל למה"ד למלך שנשא אשה ומוליכה מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שהביא אותה למדינתו ולעיר המלוכה שלו ובשעה שסרחה אשתו עליו היה המלך מלקה אותה מה עשתה אשתו מיד היא רצתה לבית אביה אמר חמיו של מלך בלבו וכי לקה המלך את בתי בחנם שלא כדין ושלא במשפט מיד שיגר חמיו של המלך שליח אל המלך ואמר לו אמור לי מהו הדבר שסרחה בתי עליך ומהו הדבר שהמלך רוצה שתעשה בתי כן כרצונך ושתעמוד בכל צרכך מיד שיגר לו המלך לחמיו הרבה מיני פירות וכפל חמש אגרות יחד כנגדן ואותה הדבר שהמלך רוצה בו שתעשה אשתו ומה שסרחה עליו כתב באגרת החמישי ביניהן וכיון שהגיע השליח אצל חמיו של מלך קרא חמיו של מלך אגרת אחת ומצא כתוב בה אלו פירות הם מין פלוני וכן שני כתב בה אלו פירות מין פלוני וכמו כן באגרת השלישי וכמו כן באגרת הרביעי עד שהגיע לאגרת החמישית ומצא כתוב בה אותו הדבר שהמלך רוצה בו ומה שסרחה אשתו עליו מיד קרא חמיו של המלך את בתו ואמר לה בתי דבר שהמלך רוצה בו הוא אמת והמלך הוא אוהב שלום ואוהב משפט ואת סרחת עליו והוא לקה אותך כדין וכמשפט. וכן לכך נדמה משה באותה שעה שנאמר (שם לג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך מיד ירד הקב"ה לסוף דעתו של משה והראה לו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ונביאיו דור דור ודורשיו והראה לו מדותיו שהוא מתנהג בהם בעוה"ז ומדותיו שהוא מתנהג בהם בעוה"ב וא"ל למשה הרי אתה (הוא) אומר מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו כמה שאמרת הודיעני נא את דרכך א"ל הקב"ה למשה משה אין אתה יכול לעמוד על כל מדותי אלא הריני מודיעך מקצת מדותי כשאני רואה בני אדם אף על פי שאין בהם תהלה ושבח של תורה ומעשים טובים לא במעשה ידיהן ולא במעשה אבותיהן אלא רק בשביל שהן עומדין ומודין ומברכין ומשבחין ומרבין תחנונים לפני אני נזקק להם וכופל להם מזונותיהן שנאמר (תהלים קב) פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם וכתוב (שמות לג) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך טובי לא נאמר אלא כל טובי אלו הן שלש עשרה מדות שנאמר (שם לד) ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה דהא נאמר כאן וקראתי בשם ה' לפניך (שם לג) ונאמר להלן (שם לד) ויקרא בשם ה' ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון וגו'. כיון שראה משה שמדתו של הקב"ה של חסד ושל רחמנות הוא מיד נתעטף ועמד בתפלה לפני הקב"ה שנא' (שם לד) וימהר משה ויקד ארצה וישתחו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעווננו ולחטאתינו ונחלתנו. ד"א אלו נאמר טובי ולא כל טובי הייתי אומר אין כאן ימות בן דוד וכשהוא אומר כל טובי יש כאן ימות בן דוד שיבא במהרה בימינו אמן סלה

תנא דבי אליהו זוטא פרק ז

וכן במדת הטוב כשאדם עושה מצוה קנסו עליו טובה עד ארבעה דורות ותדע לך שכן הוא שנאמר (מלכים ב י) ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני וגו' בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. אמרו עליו על יהוא בן נמשי שהוא היה ירא שמים ולא הלך אחר עגלי זהב שעשה ירבעם בן נבט אלא אח"כ כיון שבא לידי גדולה ומלכות אז קלקל מעשיו וכשבא יהואחז בנו והלך אחריו אם היה עושה תשובה אז נקרא צדיק וטוב לו אבל כיון שלא עשה תשובה אז נקרא רשע וטוב לו. וכיוצא בדבר אתה אומר אמרו עליו על ירבעם בן יואש שהוא היה בן אדם שהיה נוהג כבוד בנביאים לכן אותן העמים מה שלא מסר הקב"ה ביד יהושע בן נון ולא ביד דוד מלך ישראל מסר הקב"ה ביד ירבעם בן יואש שנאמר (שם יד) הוא השיב את גבול ישראל וגו' כדבר ה' וגו' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי וגו' כי ראה ה' את

עני ישראל מורה (מיצר) מאד ואפס עצור ואפס עצוב וגו' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש וכי מה טיבו של ירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל והלא היה עובד ע"א אלא משום שלא קבל לה"ר על עמוס שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וגו' מיד גער בו ירבעם באמציה והוציאו בנזיפה ואמר לו ח"ו לא נתנבא אותו הצדיק כך ואם נתנבא כך לא מדעתו הוא מתנבא כך אלא מן השמים נאמר לו שיתנבא כך. באותה שעה אמר הקב"ה אף על פי שהדור ההוא עבדו ע"א וגם ראש הדור עובד ע"א אפילו הכי הארץ אשר אמרתי לאברהם וליצחק וליעקב לתת לזרעם אתננה בידו של זה לכך נאמר הוא השיב את גבול ישראל וגו' מכאן אמרו מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב וכן במדה הזאת הוא נוהג בכל ישראל בכל מקומות מושבותם ובכל העכו"ם וכל משפחות האדמה

תנא דבי אליהו זוטא פרק ח

במדות הללו שמח הקב"ה כנגד עושה טובה וכועס הוא כנגד עושה רעה ומנין לך תדע לך שכן הוא צא ולמד מדרך ארץ כי האדם עד שלא נשא אשה ועד שלא היה לו בנים אז דעתו יפה עליו ואין לו יגון ואנחה בלבו ויש לו קורת רוח בביתו אבל לאחר שנשא אשה ויש לו בנים אז אין דעתו יפה עליו ויש לו יגון ואנחה בלבו ואין לו קורת רוח בביתו משום שבניו הם מכעיסין אותו בדרכיהם ובמעשיהם ובמעלליהם הרעים. כמו כן עשו בני אדם לפני הקב"ה למרוד כנגד עיניו כי עד שלא ברא הקב"ה את האדם על הארץ אז היתה דעתו יפה עליו כביכול אבל לאחר שברא בני אדם הכעיסו להקדוש ב"ה במעלליהם ובדרכיהם הרעים בבנים שקצרו דעת אביהם בדרכיהם ובמעלליהם הרעים אז הכניס כביכול יגון ואנחה בלבו ואין לו קורת רוח בכל העולם. תדע לך שכן הוא כי שלש מאות שנה עבדו ישראל ע"א בימי שפוט השופטים עד שמסר הקב"ה את ישראל בידי כושן רשעתים ובידי יבין מלך חצור וכן בידי שאר עכו"ם וכשחזרו ישראל ועשו תשובה מיד חזר הקב"ה וגאל את ישראל מידיהן וכן עבדו ישראל עכו"ם בין בארץ ישראל בין בחוצה לארץ וכן מדור לדור היו מוסיפין לחטוא בע"א עד שמסר הקב"ה את ישראל בידי העכו"ם שנאמר (שופטים י) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלקי ארם ואת אלקי צידון ואת אלקי מואב ואת אלקי בני עמון ואת אלקי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון וירעצו וירוצצו את בני ישראל. וכשחזרו ועשו תשובה מיד חזר הקב"ה וקיבל את תשובתם וגאל את ישראל מידי אותן העכו"ם שהיו מסורין בידיהן מפני שאין הקדוש ב"ה יוכל לסבול צרת ישראל אם עשו תשובה ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו שנאמר (שם) ויזעקו בני ישראל אל ה' לאמר חטאנו לך וכי עזבנו את אלקינו ונעבוד את הבעלים וגו' ויסירו את אלקי הנכר מקרבם ויעבדו את ה' ותקצר נפשו בעמל ישראל וכן נאצו והכעיסו ישראל את בוראם ועבדו עבודה זרה שלש מאות ותשעים שנה בימי הבית הראשון. ומנין לך תדע לך שכן הוא שהרי בודאי ד' מאות ועשר שנים ישבו ישראל בבית ראשון צא מהן עשרים שנה שלא עבדו מלכי יהודה וישראל עבודה זרה נשתיירו מהן שלש מאות ותשעים שנה שעבדו מלכי ישראל ומלכי יהודה עבודת אלילים וכל נביא ונביא שהיה מדבר עם ישראל והיה מוכיח אותן שיחזרו בתשובה לא היו רוצין בטובתו של הנביא אלא היו אומרים לו אי אפשרי בנבואתך ואין אנו רוצין בנבואתך. ומנין לך תדע לך שהוא כן שהרי אחאב מלך ישראל שאל את אליהו התשבי ואמר לו כתוב בתורתך (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלקים אחרים והשתחיתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגו' ואנו עובדים עבודה זרה ואין הגשמים נעצרים אלא בא וראה כמה טובות בא לידי

שנאמר (מלכים א טז) ואחאב בן עמרי מלך על ישראל וגו' ויעש וגו' הרע בעיני ה' וגו' ויקם מזבח לבעל וגו' בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירים בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון. מיד נתמלא אליהו חמה גדולה על אחאב ואמר לו לאחאב ריקה מאסת את מי שברא את כל העולם כולו לכבודו ואת מי שנתן התורה לכבודו חייך שאין אני דן אותך אלא מתוך דבריך שנאמר (שם יז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' אלקי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. מיד נטל אליהו את המפתח של מטר והלך לו והיה רעב גדול עד שאמר לו הקב"ה לאליהו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר ולא עוד אלא עמד הקב"ה ודחפו לאליהו למקום שבקשו אבותיהם של ישראל רחמים על בניהם שנאמר (שם יט) וישכב וישן תחת רותם אחד והנה זה מלאך נוגע בו ויאמר לו קום אכול ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב וישב מלאך ה' שנית ויגע בו ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלקים חורב ויבא שם אל המערה וילך שם והנה דבר ה' אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו וכשאמר הקב"ה לאליהו מה לך פה אליהו היה לו לאליהו לומר לפני הקב"ה רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך בעולם ולא די שלא אמר כן אלא אמר קנא קנאתי לה' אלקי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל וגו'. מיד התחיל הקב"ה לדבר עם אליהו דברי תנחומין ואמר לו כשנגליתי ליתן תורה לישראל לא נגלו עמי אלא מלאכי השרת שהן רוצין בטובתן של ישראל שנאמר (שם) ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה וגו'. מה עשה הקב"ה המתין לו לאליהו שלש שעות ועדיין הוא עומד בדבריו הראשונים ואמר עוד פעם שנית קנא קנאתי לה' אלקי צבאות וגו'. באותה שעה אמר הקב"ה לאליהו לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך וגו' ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתך (שם) ומה שיש בדעתך אין אני אוכל לעשות

תנא דבי אליהו זוטא פרק ט

בימי עוזיהו מלך יהודה נתנבאו ארבעה נביאים זקנים והושע בן בארי היה הזקן שבכולם והקב"ה היה צופה בכולם מי שהוא מבקש רחמים על בניו ומי שאינו מבקש רחמים עליהם א"ל הקב"ה להושע ראה לישראל מה חטאים הן עושין והיה לו להושע לומר לפני הקב"ה רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך בני אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך בעולם גלגל עליהם מדת רחמיך ורחם עליהם ומחול לעונותיהם. ולא די שלא אמר הושע כך אלא אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם כל העולם כולו שלך הוא הביא עם אחר תחתיהם שנאמר (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע והלא הרבה נביאים היו מתנבאים לישראל אלא תחלה לארבעה נביאים זקנים שהיו מתנבאים באותו הפרק היה דבר ה' בהושע בתחלה באותה שעה אמר הקב"ה מה אעשה לאותו ב"ו הזקן אני אומר לו לך קח לך אשת זנונים ויהיו לך בנים זנונים ואח"כ אני אומר לו לך בדול עצמך ממנה אם יוכל להוציאה לגרשה ולשלחה אף אני אשלח את ישראל מעל פני האדמה (שם) ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים כי זנה תזנה הארץ מאהרי ה' וילך ויקח את גמר בת דבלים דבת רעה דבת רעה ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא וגו' ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל וגו' ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם. ולאחר שנולדו שני בנים ובת אחת ונגזר על ישראל שלש גזירות בעבורם אמר לו הקב"ה

להושע הושע מפני מה לא למדת מן משה רבך כשדברתי עמו פירש מן האשה מפני מה אתה דר עם האשה בדול עצמך מן האשה אמר לפניו רבונו של עולם אין אני יכול להוציאה ולא לגרשה שכבר יש לי בנים ממנה א"ל הקב"ה להושע ומה אתה שנשאת אשת זנונים ובניך הם בני זנונים ואין אתה יודע אם אותן הבנים הם ממך אם הם משל אחרים אתה אומר שאין אתה יכול לא להוציאה ולא לגרשה משום שכבר יש לך בנים ממנה מכ"ש בני ישראל הללו שהם חביבי בני חביבי בני אברהם יצחק ויעקב והם קנין אחד מה' קנינים שקניתי לי בעולמי ואלו הן תורה קנין אחד אברהם קנין אחד בית המקדש קנין אחד שמים וארץ קנין אחד ישראל קנין אחד ואתה אמרת העבירם באומה אחרת האיך אוכל לשלחם מעל פני כיון שידע הושע שחטא התחיל לבקש רחמים על עצמו א"ל הקב"ה להושע הושע עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך הזור ומרפא אותם שלש גזירות מישראל. מיד עמד הושע ובקש רחמים עליהם ובטל הגזירות והתחיל לברך את ישראל שנאמר (שם ב) והיה מטפר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד וגו' אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רוחמה וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי אתה:

בימי אחז מלך יהודה היו ישראל עושים דברי תורה ומצות עמד אחז וחתם את התורה וגזר על ישראל שלא יעסקו בתורה ובמצות שנאמר (ישעיה ה) צוד תעודה חתום תורה בלמודי עד שא"ל הקב"ה לישעיה לך אמור לו לאחז לאו ב"ו אתה שאל לך אות מעם ה' שנאמר (שם ז) ויוסף ה' דבר אל אהז לאמד שאל לך אות מעם ה' אלקיך העמק שאלה או הגבה למעלה ויאמר אהז לא אשאל ולא אנסה את ה' ויאמר שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלקי. בימי מנשה בן חזקיה מלך יהודה עמדו ישראל ועשו צלם של ארבעה פנים והעמידו לאותו צלם בהיכל כדי שלא יתפלל שום אדם להקב"ה שם עד שא"ל הקב"ה לישעיה לך אמור לו לאותו ב"ו (שם טו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי ולא השמים בלבד הם כסאי אלא וילון ורקיע ושחקים וזבול ומעון וערבות כל אלו הם כסאי ואני יושב למעלה מכולם ולכך נאמר אי זה בית אשר תבנו לי וגו'. וכיון שאירע בו אותו דבר מיד שב בתשובה שנאמר (דברי הימים ב לג יב) וכהצר לו חלה את פני ה' אלקיו ויכנע מאד מלפני אלקי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תהנתו וישיבהו ירושלים למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא האלקים ועליו ועל כיוצא בו ועל הדומין לו ועל העושים כמעשיו עליהם הכתוב אומר (מלאכי ב) הוגעתם ה' בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה אלקי משפט:

בימי הושע בן אלה מלך ישראל נלכדה הארץ וגלו עשרת השבטים בימיו וכי מה נשתנה הושע בן אלה מכל מלכי ישראל שהיו מלפניו שגלו ישראל בימיו אלא משעמד ירבעם בן נבט עד שבא הושע בן אלה היתה ע"א תלויה ביחיד והיה קשה לפני אביהם שבשמים להגלות רבים מישראל בשביל עון היחיד אבל משבא הושע בן אלה הוא היה עומד ובטל כל המשמרות כולן שהיו עומדין על הדרכים בימי ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל לירושלים והיה מכריז ואמר כל מי שהוא רוצה לעלות לרגל לירושלים יבא ויעלה ושמט הקולר מן צוארו ותלאו בצואר הרבים לכן עליו הכתוב אומר (מלכים ב יז) ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו' ויגל את ישראל אשורה ויושב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי. מכאן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה מתחייב בנפשו ובכל אשר לו וקובר את אשתו ואת בניו. בימי צדקיהו מלך יהודה היה ירמיהו הנביא מתנבא על ישראל מה אם יעשו תשובה ויחזרו למוטב ועמדו ישראל עליו להרגו והשליכו את ירמיהו לבור טיט ואח"כ העלוהו מן הבור טיט ונתנו

אותו בחצר המטרה פעמים רבות עמדו עליו ישראל על ירמיהו להרגו והיה ירמיהו מקלל ישראל קללות רבות כל אותה קללה וקללה שהיה ירמיהו מקלל את ישראל הקב"ה היה מתאנח כנגדו שנאמר (ירמיה יב) כי את רגלים רצת וילאוך וגו' ואז גלו בימי צדקיהו עשרת השבטים וגלו עמהם שבט יהודה ובנימין וגלו עמהם בני ירושלים והיה הקב"ה מבקש לילך עמהן בגלות מיד נתקבצו לפני הקב"ה מלאכי השרת לרצותו ולנחמו ואמרו לפניו רבש"ע כבר יש לך עכו"ם בעולם ואנו אין לנו לא חקר ולא מספר אמר להם הקב"ה למלאכי השרת וכי בשר ודם אני שאני צריך לניחומין אני מכיר בראש ואני מכיר בסוף שכן נאמר בי (ישעיה מו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט לכך נאמר (שם כב) על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שוד בת עמי ולמה לא אמר הקב"ה אל המלאכים אל תתקבצו לנחמני או אל תאספו לנחמני או אל תבואו לנחמני ולמה אמר דוקא אל תאיצו לנחמני אלא אמר להם הקב"ה למלאכי השרת ניחומין הללו ניאוצין הן לפני אלא לכו ורדו מלפני וראו את עמי ישראל האיך הן הולכין בגולה ומשאות גדולות על כתפיהן מיד ירדו מלאכי השרת מלפני הקב"ה ויצאו כשהן מבוהלין ונטלו את משאן של ישראל מעל כתפיהן. ומיד יצאה השכינה גם כן עם ישראל בגולה שנאמר (שם מג) כה אמר ה' גואלכם קדוש ישראל למענכם שולחתי בבלה וגו' ואם תאמרו כיון שאדם עבר עבירה ימות מיד א"כ יחרב העולם כולו. ומנין לך תדע לך שהוא כן צא ולמד מן מנשה בן חזקיה מלך יהודה שלא הניח ע"ז בעולם שלא עבד אותה וחס עליו הקב"ה ולא הרגו מפני שעשה תשובה ומפני הצדיקים שעתידין לצאת ממנו. מכאן אמרו אפילו הגדיל אדם הרבה עבירות זו למעלה מזו ואח"כ הוא חוזר בתשובה אמר הקב"ה הריני עמו ברחמים ואני מקבל את תשובתו ואפילו אם עמד אדם וחרף וגדף כלפי מעלה ואח"כ חזר בתשובה אמר הקב"ה הריני עמו ברחמים והריני מוחל לו על כל עונותיו שנא' (יחזקאל יח) החפץ אחפוץ מות רשע נאם אדני ה' הלא בשובו מדרכיו וחיה ואומר (שם לג) אמור אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו מדרכיכם הרעים ואומר (מלאכי ג) ושבתי וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו. וכך אומר הקב"ה לישראל בואו והכניסו את עצמיכם בד"ת וראו מה שכתבתי לכם לישא את פשעיכם ולמחול את עונותיכם ולהעביר את חטאתיכם מעל פני ועכשיו לא הרביתם בד"ת ודברו עמי בד"ת כאדם המדבר עם חבירו שנאמר (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו אשור לא יושיענו וגו'

תנא דבי אליהו זוטא פרק י

הא למדת שלא יהא אדם יורד לידי תרעומות על הקב"ה בזמן שהוא רואה בני אדם אחד צדיק וטוב לו ואחד צדיק ורע לו ואחר רשע וטוב לו ואחד רשע ורע לו. ואם הוא יורד לידי תרעומות על הקב"ה הרי זה מתחייב בנפשו שנאמר (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלקים על קולך וחבל את מעשה ידיך. ושנו חכמים תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ישב הקב"ה ודרש וחקר וצרף ובחן את כל דברי התורה רמ"ח פעמים כנגד רמ"ח אברים שבאדם ואח"כ הוציא הקב"ה את כל דברי התורה וקבע אותה בתורתו ואין ד"א ממנה זז ממקומו שנאמר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף וגו'. וכל דבר ודבר שקבע בתורה אם זז קימעא ממקומו קלקל את העולם כולו וקמעא שעבר אדם הראשון על התורה היה עולה בדעתו של הקב"ה להחריב את כל העולם כולו וכן היה עולה בדעתו של הקב"ה שלא ליתן פתחון פה לבהמה חיה ועוף וקמעא שנתן פתחון פה אל הנחש עמד הנחש וקלקל את העולם כולו. וכן בעשרה דורות מאדם ועד נח היה עולה בדעתו של

הקב"ה שיפקוד עון אבות על בנים וקמעא שלא היה פקד אלא שהקב"ה היה עושה את כל אחד ואחד כמו מלך על אשתו ועל בניו ובני ביתו מיד עמדו וקלקלו את מעשיהם אוכלין ושותין ובוועטין מתוך הטובה ובקשו להחריב את כל העולם כולו במעשיהם הרעים ומרדו בהקב"ה ואמרו שאין להקב"ה עליהם לא מלכות ולא מדת פורעניות ולא מדת הדין שנאמר (איוב כא) ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו. וירדו לידי חמס וגזל שנאמר (בראשית ו) ותמלא הארץ חמס וירדו לידי ע"ז וגילוי עריות שנא' (שם) ותשחת הארץ לפני האלקים וכן נאמר (שם) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ וירדו לידי שפיכות דמים שנאמר (שם) וירא אלקים את הארץ והנה נשחתה ולא עוד אלא שהיו מפשיטין את בגדיהן והיו מניחין אותן על גבי הקרקע והן היו הולכין ערומים בלי לבוש שנאמר (איוב כד) ערום הלכו בלי לבוש. וכן בעשרה דורות מן נח ועד אברהם היה עולה בדעתו של הקב"ה שיפקוד עון אבות על בנים וקמעא שלא היה פקד אלא הקב"ה עשה את כולם לשון אחד מיד עמדו וקלקלו את מעשיהם ובקשו להחריב את כל העולם כולו במעשיהם הרעים ומרדו בהקב"ה שנא' (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים וגו'. וכן היה עולה בדעתו של הקב"ה ליתן את כתר מלכות לדוד ולזרעו עד עולם וקמעא שנתנה למלכי ישראל מיד עמדו וקלקלו בה את מעשיהם ובקשו להחריב את כל העולם כולו במעשיהם הרעים וכן היה עולה בדעתו של הקב"ה ליתן התורה הקדושה לישראל לבד משום שהם קדושים וקמעא שנתנה לבלעם בן בעור מיד עמד וקלקל בה את מעשיו ובקש להחריב את כל העולם כולו במעשיו הרעים ולא הניח הקב"ה דבר בעולם שלא היה מגלה לבלעם שהקב"ה מפני שהיה יודע שעתידין האומות לומר לפני הקב"ה אלו נתת לנו נביא כמו משה היינו מקבלים את תורתך גם כן כמו שקבלו ישראל על ידי משה אלמלא לא היה בלעם בן בעור מעולה בחכמתו כמו משה לפיכך נתן הקב"ה להם לעכו"ם את בלעם בן בעור שהוא היה מעולה בחכמתו כמו משה אבל משה יתר דבר אחד ובלעם חסר דבר אחד ממשה במשה כתיב (ויקרא א) ויקרא אל משה ובבלעם כתיב (במדבר כג) ויקר אלקים אל בלעם ובלעם יתר דבר אחד ממשה ומשה חסר דבר אחד מבלעם בבבלעם כתיב (שם כד) ויודע דעת עליון ובמשה כתיב (שמות לג) הודיעני נא את דרכך אבל לא נמצא בעולם לא דרך טובה ולא דרך צדקה שהיה בא בעולם ע"י בלעם אלא הוא בא לידי לשון הרע ובקש להחריב את כל העולם כולו באותה שעה נשבע הקב"ה לעמו ישראל שלא ישרה את שכינתו עוד על עכו"ם רק בישראל לבד ושלא ישנה את ישראל בעם אחר ולא יחליפם באומה אחרת שנאמר (הושע יא) לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש

תנא דבי אליהו זוטא פרק יא

אין יסורין באין על ישראל אלא לטובתן ואין יסורין באין אלא לאהבתן של ישראל משל למה"ד למלך שהיה לו עבד ועלתה לו מכה ברגלו וצוה לרופא לרפאותו ולהכניסו לפניו כשהוא שלם שנאמר (משלי ג) מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו מה כתיב בתריה כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה אלו הן היסורין של אהבה אלו תלמידי חכמים הצדיקים שמתים להם בניהם שלהם בקטנותן ומכפר להן על עונותיהן בעוה"ז ואח"כ הן באין בטהרה לחיי העולם הבא ואע"פ שאמר הכתוב (ירמיה ב) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים וגו'. מכל מקום חזר הכתוב ומרצה בניהם כמו שנאמר (משלי ג) וכאב את בן ירצה מכאן אמרו הצדיקים תחלתן מריבה וסופן שמחה ותחלתן שמחה וסופן מריבה. פרעה מלך מצרים היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה בילדותו מה הוא אומר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני ובסופו מה הוא אומר (שמות טו) מרכבות פרעה וחילו ירה בים. וכן סנחרב היה לו שמחה בילדותו

וסופו מריבה בילדותו מהו אומר (מלכים ב יא) מי בכל אלקי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי ובסופו מה הוא אומר (שם יט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וגו' וישב סנחרב מלך אשור וישב בנינוה ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלקיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו'. וכן נבוכדנצר מלך בבל היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה בילדותו מה הוא אומר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון ובסופו מהו אומר (שם) אך אל שאול תורד אל ירכתי בור וכן שאר כל רשעי עכו"ם תחלתן שמחה ובסופן ירדו לשאול. ומנין לך לומר כך שרשעי עכו"ם ירדו לשאול תדע לך שכן הוא צא ולמד מיום שנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ובאו להר סיני לקבל את התורה חזר הקב"ה על כל אומה ולשון ואמר להם שיקבלו את התורה ולא קיבלו אותה ובכל דור ודור היו באים עדים ומעידין אותן ואלו הן אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ואיוב מארץ עוץ ובעור ובלעם בן בעור והוא היה האחרון שבכולם. וכלום במה נכתבה התורה הוי אומר שלא נכתבה התורה אלא בימין של הקב"ה שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת לנו אף מימין של הקב"ה תצא אש לעכו"ם שירדו לשאול שנאמר (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלקים אלו אמר הכתוב ישובו רשעים לשאולה ושתק הייתי אומר רשעי ישראל ורשעי עכו"ם אבל כיון שהוא אומר אח"כ כל גוים שכחי אלקים אין לך אלא אותן רשעים שהם שכחי אלקים אלו הן רשעי העכו"ם הנזכרים למעלה בלבד. ומנין שהצדיקים תחלתן מריבה ובסופן שמחה אברהם היתה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה בילדותו מהו אומר (בראשית יג) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט ובסופו מהו אומר (שם כד) ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל וכן יצחק היתה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה בילדותו מהו אומר (שם לו) ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וגו' ובסופו מהו אומר (שם) ויעש להם משתה וכן יעקב היה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה בילדותו מהו אומר (שם כו) זעף ה' אשא כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו ואומר (ישעיה יב) אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני ובסופו מהו אומר (שם) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה

תנא דבי אליהו זוטא פרק יב

אם תאמר מפני מה ברא הקדוש ב"ה את היצר הרע והלא כבר יש לו תשע מאות ותשעים ותשעה אלפים רבבות של מלאכי השרת שהן מקדשין לשמו הגדול בכל יום מיציאת החמה עד שקיעת החמה הן אומרים ק' ק' ק' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו ומשקיעת החמה ועד יציאת החמה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו וכשנגלה הקדוש ברוך הוא על הר סיני ליתן את התורה לעמו ישראל לא נגלה אלא במאתים וארבעים ושמונה אלפים מלאכים שהן משרתים תמיד לפני הקב"ה שנאמר (תהלים סח) רכב אלקים רבותים אלפי שנאן אדני במ סני בקדש אלא לא ברא הקב"ה את היצה"ר אלא רק בשביל בשר ודם שהוא אוכל ושותה כבהמה והוא מוציא רעי כבהמה ובא לעבוד להקדוש ברוך הוא. משלו משל למה"ד למלך שהיו לו עבדים והיו יושבין מעבר לחומה של ברזל והיה המלך מכריז עליהם ואומר כל מי שירא אותי והוא אוהב אותי יעלה על החומה של ברזל ויבא אצלי וכל מי שהוא עולה על החומה של ברזל בודאי הוא ירא את המלך והוא אוהב את המלך וכל מי שאינו עולה בבודאי הוא אינו ירא את המלך והוא אינו אוהב את המלך. מאותן שעלו על החומה לאותן שלא עלו איזה מהן חביב הוי אומר אותן שעלו על החומה. ומה שכתן של העולין על החומה ראה מה נאמר בהן (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאשר אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל אבל אצל הצדיקים מה נאמר בהם (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו מה שאין כן במלאכי השרת מה יפה כחו של בעל הבית שהוא מייפה כתר עבדיו כמו כתר. ואם

תאמר מי שקרא הרבה ושנה הרבה ומי שקרא ושנה קמעא יהיה מאור פניהם שוין כאחד במאור פנים לעוה"ב. אינו כן. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים. ומנין לך תדע לך שכן הוא צא ולמד ממשה ואהרן נדב ואביהוא וע' מזקני ישראל שהיו כולם בפרק אחד ומאור פניהם שוין כאחד וכיון שעלה משה למרום וקרא ושנה הרבה ד"ת יותר מכולם זכה שהיה מאור פניו גדול כל כך עד שלא היו בני אדם יכולין להסתכל בו שכן נאמר במקום אחר יתר מרעהו צדיק (משלי יב). וזאת היא השאלה ששאל בו חבקוק הנביא לפני הקדוש ברוך הוא ואמר לפני רבונו של עולם מי שקרא ושנה הרבה ומי שקרא ושנה קמעא יהיה מאור פניהם שוין כאחד במאור פנים לעולם הבא ואמר לו הקדוש ברוך הוא לאו אלא כל אחד ואחד לפי דרכו ועל שעמד חבקוק ודבר דברים יתרים הראה לו הקדוש ברוך הוא כל המדות שנאמרו לו למשה אבי החכמה ואבי הנביאים והראה לו מאזני צדק ואבני צדק ואיפת צדק והין צדק שנאמר (חבקוק ג) ברוגז רחם תזכור אף ברוגז שיש לו להקב"ה רחמים יזכור וכן יהיה השמש נחת רוח ותענוג גדול לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא. אבל רשעי עמי הארץ יהיו נדונין בה בשמש ויהיו בטלים בה שנאמר (מלאכי ג) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזוב להם שרש וענף וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה וגו' ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם וגו'. אבל רשעי עכו"ם נידונין תמיד לדורי דורות שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר. אבל חסידי עמי הארץ אעפ"י שלא קראו ולא שנו הואיל והקראו והשנו את בניהם ואין בהם עובדי ע"ז ואין בהם חמס וגזל ואין בהם ג"ע וש"ד והיו מהנין תלמידי חכמים מנכסיהן הקב"ה מביא אותם ומושיבן אצל הצדיקים ויהיו נהנים מן השמש שיזרח לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא שנאמר (שם יט) ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ ואיני יודע מקרא זה מהו. כשהוא אומר אחר כך בסמוך אשר ברכו ה' צבאות לאמר ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל כך הוא אומר הפסוק ברוך עמי מצרים אלו בני"י שיצאו ממצרים ומעשה ידי אשור אלו בני"י שגלו לאשור ונחלתי ישראל אלו עמי הארץ שהקראו והשנו את בניהן תורה בניהן מצילין את אביהן מאותה בושה וחרפה ומאותה כלימה ומדינה של גיהנם שנאמר (שם כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו וגו' לא עתה יבוש יעקב מאביו יצחק ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו אברהם

תנא דבי אליהו זוטא פרק יג

פושעיהן של ישראל מהו סופן אלא לפי שבאותה שעה כשהן עוברין עבירות הן רוצים בחרבנו של עולם וכאלו הן דוחקין את רגלי השכינה כביכול כענין שנאמר (ישעיה ז) מלא כל הארץ כבודו לכן כשם שהם רוצים בחרבנו של עולם כך הקב"ה מגלה אותם מבתיהם ומארץ מגוריהם ואין מחזירין אותם לארצם ומוציאין אותם למקום החורבן שנאמר (יחזקאל כ) וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו'. וכי מה בין מי שקורא ושונה למי שאין קורא ושונה אלא משלו משל למה"ד למלך בשר ודם שהיו לו בנים הרבה והיה אוהבן אהבה גמורה ושיגרון למקרא ולמשנה וללמוד דרך ארץ והיה מצפה להם ואומר אימתי יבואו לביתי ואראם וכיון שהוא רואה שאין בניו באים בא הוא והולך אצלם ועמד עליהם ומצא אותן כשהן קורין ושונין ועוסקין בדרך ארץ מיד הוא מושיב אותם בין ברכיו והיה מגפפן ומנשקן ומחבקן והביא אותן לעירו קצת מהן הוא ליקח על כתפיו ומהן על זרועותיו ומהן לפניו ומהן לאחוריו וכך עשה הקב"ה שנא' (ישעיה מ) כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל. ואם תאמר הואיל והשפיל את עצמו כמו

רועה שמא קטן הוא והלא ראה מה כתוב בתריה מיד (שם) מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים מי תכן את רוח ה' ואיש עצתו יודיענו הא לא יעשה הקב"ה כך אלא לפי שרחמיו מרובין בעולם. ומנין שהקב"ה היה מוצאן שהיו קורין ושונין ועוסקין בד"א שנאמר (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים ואין ים אלא ד"ת שנאמר (קהלת א) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא ואומר (הושע יא) יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על בתיהם נאם ה'. ולא יאמר אדם לעצמו והלא כבר קריתי ושניתי עד היום הזה בטוב שוב איני צריך (נ"י לאחרים אבל יאמר אדם בעצמו כו') ללמוד אחר כך לא יאמר כך אלא כך יאמר אדם בעצמו שלאחר שעה מיתה וישא את עיניו ויסתכל אל השמים ויאמר מי ברא אלה שמים וארץ חמה ולבנה כוכבים ומזלות שהן משכימין ומעריבין לעשות רצון בוראם בכל יום ויום תמיד כך תשכים ותעריב לד"ת לעשות רצון בוראך בכל יום ויום תמיד שנאמר (שם ו) ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו. ויסתכל אדם בעצמו ויודע שד"ת הן משולים במים ובלחם וכי מה ענין תורה אצל לחם ומים אלא ללמדך שכשם שאי אפשר לו לאדם להיות בלא לחם ומים אפילו יום אחד כך אי אפשר לו לאדם להיות בלא תורה אפילו שעה אחת שנאמר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל והלא הדברים הם ק"ו ומה יהושע בן נון שהיה עוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו אפילו הכי כתיב בו לא ימוש ספר התורה וגו' שאר בני אדם עאכ"ו. ויסתכל האדם בעצמו וידע שד"ת נמשלו ביין ובחלב שנאמר (בראשית מט) חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב אמר הפסוק שיותר טוב יין לבן שנים יותר מן החלב לתינוק מה חלב זה מגדל את התינוק והיין הוא נותן קורת רוח אל הזקנים ומשמח את לבו ומשיב את נפשו ומאיר את עיניו אף כך ד"ת היא מגדלת את לומדיה ונותנין קורת רוח למי שעמל בהן ומשמחין את לבו (נ"י ומשיבין את נפשו) ומאירין את עיניו שנא' (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים וגו'

תנא דבי אליהו זוטא פרק יד

פעם אחת הייתי מהלך ממקום למקום ומצאני אדם אחד שלא היה בו לא מקרא ולא משנה והיה מתלוצץ ומלעיג בדברים ובא כנגדי ואמרתי לו בני מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום הדין ואמר לי רבי יש לי דברים שאני משיבו בינה ודעת לא נתנו לי מן השמים שאקרא ואשנה ואמרתי לו בני מה מלאכתך ואמר לי ציד אני ואמרתי לו בני מי למדך ואמר לך שתביא פשתן ותארגהו מצודות ותשליכהו לים ותעלה הדגים מן הים. ואמר לי רבי בזה נתנו לי בינה ודעת מן השמים ואמרתי לו ומה להביא פשתן ולארוג מצודות ולהשליך לים ולהעלות דגים מן הים נתנו לך בינה ודעה מן השמים ולדברי תורה שכתוב בה (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפך ובלבבך לעשותו לא נתנו לך בינה ודעה מן השמים. מיד היה מרים קולו ובוכה ומתאנח ואמרתי לו בני אל ירע לך אלא כל שאר בני אדם באי עולם הן משיבין תשובה זו על אותו ענין שהן עוסקין בו אבל מעשיהן מוכיחין עליהן ועליהן ועל כיוצא בהן ועל העושים כמעשיהן מהו אומר הכתוב עליהן (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים שריקות ואורגים חורי ראשית ואחרית הדברים כולן יראת שמים ומעשים טובים. ולא יהא אדם קורא ושונה ויראת שמים אין לו שנאמר (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם וגו' ואומר (קהלת יב) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם מי מוריש את עצמו מי שהוא מרבה באכילה ובשתיה ובשינה שנאמר (משלי כג) כי סובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה ואומר (שם כ) אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך ושבע לחם

ואין לחם ויין אלא ד"ת שנאמר (שם ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ואומר (ישעיה נ) ה' אלקים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמוע כלמודים. הא למדת שאין דברי תורה נבלעים בלב האדם אלא במי שהוא עיף להם. וכך היתה רוח הקודש מבשרת את התלמידי חכמים ואומרת להם בני אף על פי שנתתי לכם הרבה טובה בעוה"ז ואצ"ל לימות בן דוד ולעוה"ב שיהיה לכם שכר גדול וכפול ומכופל אל תזלזלו בד"ת ואל תרבו באכילה ובשתיה ובשינה שנאמר (זכריה ט) שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך ואומר (יואל ב) ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם ואומר (ישעיה סא) תחת בשתכם משנה וכלמה ירונו חלקם לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם תהיה להם. הא למדנו שיאכלו ישראל לימות בן דוד כפלים ואפילו אם יחיד שבישראל יהא שרוי בסופו של עולם ויחולף כמה נהרות לפניו הקב"ה יהא בוקע את כל אותן נהרות ומביא לאותו ישראל אצלו שנאמר (ירמיה כג) לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם ומנין לך לומר כך תדע לך שכן הוא שהרי אין ישראל נגאלין לא מתוך הצער ולא מתוך השעבוד ולא מתוך הטלטול ולא מתוך הטירוף ולא מתוך הדוחק ולא מתוך שאין להם מזונות אלא מתוך עשרה בני אדם שהן יושבין זה אצל זה ויהיה כל אחד מהם קורא ושונה עם חברו וקולם נשמע שנאמר (עובדיה א) ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש. וכן מצינו באבותינו הראשונים שלא נגאלו ממצרים אלא מתוך דברי תורה אע"פ שלא הגיעו עדיין לארבעים יום של קבלת התורה ולא באו עדיין לידי אותה השעה אלא עשו תורה כל ימיהם לכן נאמר בהם (שמות ו) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' וכמו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות שהיו פרים ורבים כמו כן יגאלו לעתיד בזכות שהן פרים ורבים ומנין לך תדע לך שהוא כן שאין ישראל נגאלין אלא אם כן הם פרים ורבים והיו מלא כל העולם שנאמר (ישעיה נד) כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו

תנא דבי אליהו זוטא פרק טו

אמר אבא אליהו זכרו לטובה ולברכה מעיד אני עלי שמים וארץ שכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם שמים והוא אוכל משלו ונהנה משלו ואינו נהנה משל צבור עליו הכתוב אומר (תהלים קכה) אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך ואומר (שה"ש ז) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. לעולם יהא אדם עניו בתורה ובמעשים טובים וביראת שמים עם אביו ואמו עם רבו ואשתו ועם בניו ועם בני ביתו ושכניו ועם קרובים ורחוקים ואפילו עם עכו"ם בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות וממלא את ימיו ושנותיו בשם טוב כי בזמן שהאדם הוא עניו בתורה ובמעשים טובים אז אשתו מתייראת ממנו וכן בני ביתו ושכניו וקרוביו ואפילו העכו"ם מתייראין ממנו שנאמר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וכן לא יראה אדם את הרבים שהם שרויין בצער ויאמר אלך ואוכל ואשתה ושלוש עלי נפשי ואם הוא עושה כך עליו הכתוב אומר (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתה כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון עד כאן מדת בינונים אבל במדת הרשעים מה הוא אומר (שם נז) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד ואחריו מה

כתיב (שם נז) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. כי בזמן שהרבים הם שרויים בצער והיחיד פורש מהם שני מלאכי השרת ההולכים עמו מבית הכנסת ומבית המדרש עד ביתו אומרים עליו אותו האיש הפורש מן הצבור אל יזכה לראות בנחמות צבור. בוא וראה ולמד מדרכיו של מרע"ה שנאמר (שמות יז) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה וגו'. וכי לא היה לו למשה רבינו כר וכסת שישב עליה אלא אמר משה בדעתו הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער. מכאן אמרו אשרי למי שהוא מצער את עצמו עם הצבור שנותנין לו שכר הרבה מן השמים בשביל כך אשרי למי ששם א"ע כשור לעול וכחמור למשא וכפרה החורשת בשדה שנאמר (ישעיה לב) אשריכם זורעי על כל מים מהו על כל מים זו דברי תורה המשולה למים ואם קרא אדם תורה יקרא גם נביאים ואם קרא נביאים יקרא גם כתובים אם קרא כתובים ישנה גם משנה הלכות מדרש ואגדות וירבה בישיבה וימעט בסחורה אז מיד שורה עליו רוח הקודש והרי הוא בן העולם הבא שנאמר (שמואל ב כג) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני באותה שעה א"ל הקב"ה העולם הזה והעוה"ב שלי ושליך הם בית המקדש שלי ושליך הוא וכו'. לכך כתיב מיד בתריה (שם) אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים. אמר דוד המלך אני אגיד גדולתו וגבורתו ומלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שבכל יום ויום אדם נוצר ובכל יום ויום אדם נולד ובכל יום אדם חי ובכל יום ויום אדם מת ובכל יום ויום רוחו של אדם ניטלת ממנו ונתנה לבעל הפקדון ובכל יום ויום מכלכלין את האדם כתינוק היונק משדי אמו והכל כפרי מעשיו:

פעם א' היו רבותינו יושבים בבהמ"ד ואומרים אליהו מהיכן בא יש מהם היו אומרים שהוא בא מזרעה של רחל ויש מהן היו אומרים שהוא בא משבט גד. ויש מהן היו אומרים שהוא בא מזרעה של לאה ועד שהם היו יושבין ועוסקים בכך. בא אליהו זכרונו לטובה ולברכה ועמד לפנייהם ואמר להם רבותינו מפני מה אתם מצטערים על זה אין אני בא אלא מזרעה של רחל. אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בכרך גדול של המדינה וראיתי (נ"י קיסר שהוא רוכב וכו') את הראש שהוא רוכב על סוס חשוב מאד והיו עמו כל גדולי אותו המקום וראה הראש תינוקת א' בת ישראל מוכת שחין ומושלכת באשפה כיון שראה אותה הראש מיד ירד הראש מן הסוס והשתחוה לה מיד כעסו עליו כל השרים הגדולים ואמרו לו לזאת הבזויה אתה משתחוה מיד אמר להם אל ירע לכם בעיניכם שכל גדולי מלכות של עכו"ם עתידין להשתחות להם שנאמר (ישעיה מט) כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך ואומר (שם סא) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה

תנא דבי אליהו זוטא פרק טז

ר"ש בן יוחאי אומר מאי דכתיב (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר וכי עשרה שליטים הם בעיר והלא אין בעיר אלא שליט אחד ומה ת"ל מעשרה שליטים אלא כל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה ועוסק בתורה לשם שמים ועושה תשובה ומעשים טובים הוא ניצול מן עשרה דברים קשים המחייבים את האדם ואלו הן שתי עינים שתי אזנים שתי ידיים שתי רגלים ופיו וגופו. עיניו שהוא רואה בהם ממון שאינו שלו שכך שנו חכמים במשנה אל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהן שוקעות בארץ אפי' אם הם בשערי רקיע. שתי אזנים שהוא שומע בהן דברים בטלים (נ"י שכך שנו חכמים במשנה אל תשמיע לאזניך דברים בטלים) מפני שהן נכוין תחלה קודם לשאר אברים. שתי ידיים ושתי רגלים שהוא הולך וגונב וגוזל וחומס בהן שכך שנו חכמים לעולם יהא אדם הולך אל בית המדרש ויהא קורא ושונה ויעשה

בידו צדקות כל ימיו ויהיה מאכיל לרעבים ויהיה משקה הצמאים ויהיה מלביש ערומים וילך ויפדה שבויים ואפי' אם אדם עושה כל זאת אינו מספיק להבל היוצא מפיו אפילו שעה אחת שנאמר (קהלת ו) כל עמל האדם לפיהו. ופיו וגופו שהוא חוטא בהם. ועוד דבר אחר אמר רבי שמעון בן יוחאי כל הנותן דברי תורה על לבו מעבירין ממנו עוד עשרה דברים קשים א' הרהורי עבירה ב' הרהורי חרב ג' הרהורי מלכות ד' הרהורי שטות ה' הרהורי יצר הרע ו' הרהורי זנות ז' הרהורי אשה רעה ח' הרהורי ע"ז ט' הרהורי עול בשר ודם י' הרהורי דברים בטלים שנאמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך (נ"י תחת אשר לא עבדתני באהבה תעבדני באיבה תחת אשר לא עבדתני בשמחה מרוב כל תעבדני ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל ברעב כיצד וכו') אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל ונתן עול ברזל על צוארך עד השמידו אותך. ברעב כיצד בזמן שאדם עני מבקש מן העשיר טיפה של שכר לשנות או מבקש ממנו טיפה של חומץ ואין העשיר מוציא אל העני ונותן לו אז העכו"ם באים אחר כך עליו ומבקשים ממנו יין המשובח שבמדינות. בעירום ובחוסר כל כיצד בזמן שאדם עני מבקש מן העשיר חלוק של פשתן או של צמר ללבוש ואין העשיר מוציא אל העני ונותן לו אז העכו"ם באים אח"כ עליו ומבקשים ממנו השירים המופלאים מכאן אמרו כל מי שמבקשים ממנו מלח או חומץ ואומר שאין לו מלח או חומץ בתוך ביתו ויש לו קללה זו מקללין אותו בני אדם. ד"א בחוסר כל בלא סיכה בשמן הטוב ובלא נר שנאמר (איכה ג) ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה ותזנח משלום נפשי רבי אליעזר בן יעקב אומר זו הדלקת הנר בשבת נשיתי טובה רבי יהושע אומר זו בית המרחץ רבי יוחנן אומר זו רחיצת ידים ורגלים בחמין בערב שבת אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אלעאי בערב שבת היו מביאין עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידי ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצויצין ודומה למלאך ה' צבאות רבי יצחק נפחא אומר זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמיד חכם ר"ע אומר זו אשה נאה ודירה נאה וכלים נאים רבי נחמיה אומר זו פת נקיה ורבי יהודה אומר זו כל צרכו של אדם רבי אומר מאן דלא משי רגלי דרבא משי רגלי דסוסיא ומאן דלא משמש כלפי רבוותא משמש כלפי בירא. ובמה קונה אדם את אביו שבשמים רבי אליעזר בן יעקב אומר קונוהו בת"ת ומעשים טובים והקב"ה מקנהו לאדם העוה"ז והעוה"ב ובמה הקב"ה קונה את האדם מתוך האהבה ומתוך היראה ומתוך ענוה ומתוך שפל רוח ומתוך רחמים ומתוך שלום ומתוך מרבה ביישיבה ומתוך דיבוק חברים ומתוך פלפול התלמידים ומתוך לאו לאו ומתוך הן הן ומתוך עמל בתורה ומתוך דרך ארץ. תלמיד חכם ומלך ת"ח קודם למלך לפי שאם המלך מת כל ישראל ראויין למלכות ר"ש אומר כל ישראל בני מלכים הן אבל ת"ח שמת ולא הניח תמורתו ראוי לכל ישראל להתאנח עליו לעולם ולעולמי עולמים מכאן אמרו אם ראית ת"ח (נ"א אפי') חגרהו על מתניך ואם ראית ע"ה חסיד אל תדור בשכונתו שכן כתיב (ישעיה סו) שמעו דבר ה' החרדים אל דברו אמרו אחיכם שונאים מנדיכם למען שמי יכבד ה' ונראה בשמחתכם והם יבושו. מכאן אמרו גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ את התלמידי חכמים יותר מהשנאה ששונאים העכו"ם את ישראל שנאמר החרדים אל דברי הבוזים את דברו לא נאמר אלא החרדים אל דברו אלו התלמידי חכמים אמרו אחיכם שונאים מנדיכם אלו עמי הארץ. ד"א אחיכם אלו בעלי מקרא שונאים אלו בעלי משנה שהן שונאים לבעלי התלמוד מנדיכם אלו בעלי התלמוד המלמדים עם התינוקות. דבר אחר מנדיכם אלו עמי הארץ שאינן קורין ואינן שונין ואם הם קורין ושונין אין בהם דעת ואסור לכבדן והמכבדן מוריש את הגיהנם לעצמו:

לעולם הוי דן את כל האדם לכף זכות ואל תכריעו לכף חובה ואם למדת מן האדם שנים ושלשה פרקים התיירא ממנו כאיש שהוא מתיירא מן השמים. לעולם יקנה אדם חבר לעצמו ויאכל עמו כדי שיקרא עמו וישנה עמו ויגלה לו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ שנאמר (במדבר כז) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו. קח לך איש גברתן וענוותן כמוך. מאי קח לך אלא ללמדך שאין חבר נקנה אלא

בלקחה ואין חבר נקנה אלא בדמים והדן את חבירו לכף זכות גם מן השמים דנין אותו לזכות. מעשה באדם אחד שירד מגליל עליון לעשות מלאכה אצל בעל הבית אחד בדרום אמרו עליו על אותו בעל הבית שאע"פ שלא קרא ולא שנה מ"מ היה אחד מאנשי מעשים טובים והיה מטפל אותו האיש א"ע עם אותו בעה"ב ועשה אצלו מלאכה כל ימות השנה עד שהגיע ערב יום הכפורים כיון שהגיע ערב יוה"כ א"ל אותו האיש לבעל הבית שלו תן לי שכרי שאלך לביתי ואפרנס את בני ביתי א"ל אין לי מעות שאתן לך והיה רואה תבואה בתוך ביתו וא"ל תן לי תבואה א"ל אין לי תבואה והיה רואה בהמה בתוך ביתו וא"ל תן לי בהמה ואמר לו אין לי בהמה מה עשה אותו הפועל נטל את כליו והפשיל לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש ולא נטל כלום. כיון שעבר יוה"כ ושמונת ימי החג עמד אותו בעל הבית וטען עמו שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משקה ואחד של תבואה והלך וסבב מעיר לעיר עד שהגיע לביתו של אותו הפועל הניח לפניו ואכלו ושתו יחד ולאחר שאכלו ושתו נטל שכרו והניחו בידו. א"ל בבקשה ממך אמור לי כשבקשת שכרך וראית מעות בידי ואמרתי לך אין לי מעות במה חשדתני א"ל אמרתי בלבי שמא שדות וכרמים נזדמנו לך ליקח בהן וא"ל כשבקשת ממני בהמה ואמרתי אין לי בהמה וראית בהמות בביתי במה חשדתני א"ל אמרתי שמא אינן מעושרות הן א"ל כשבקשת ממני תבואה ואמרתי לך אין לי תבואה וראית תבואה בביתי במה חשדתני א"ל אמרתי שמא הקדשת כל נכסיך לשמים. א"ל העבודה כך היה שנדרתי כל נכסי לשמים מפני הורקנוס בני כדי שיעסוק בתורה עד שבאתי אל החכמים והתירו לי את נדרי שכל המאחר נדרו יותר מג' רגלים שוב אין נזקקין לו לפי שהוא נוהג בהן כדרך שהוא נוהג בהיתר דברי ר"א אמר ר' יוסי בד"א בנדר מרובה אבל בנדר מועט דיו ל' יום. מעשה ברבי יהושע שהיה מהלך בשוק של בבל והיו תלמידיו הולכין אחריו וראה למטרוניא סלק את תפיליו ונתן להם לתלמידיו ונכנס עם המטרונה לתוך ביתה ונעל הדלת בפניהם וכשיצא רחץ והניח תפיליו ואמר לתלמידיו בני כשהלכתי אחר המטרונה הזאת לביתה ונעלתי הדלת בפניכם במה חשדתוני אמרו לו אמרנו שמא דבר מלכות יש בינו לבניה. א"ל כשסלקתי את התפילין ונתתי אותם לכם במה חשדתוני אמרו לו אמרנו שמא סבר רבי דברי קדושה אין נכנסין למקום הטינופת. ואמר להם כשיצאתי ורחצתי את גופי במה חשדתוני אמרו לו אמרנו שמא רוק (תפל) ניתז מפיה ונפל על בגדי רבי. אמר להם העבודה כך היה וכשם שדנתוני לכף זכות כך הקב"ה ידין אתכם לכף זכות. מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ובמלון השכיבה תחת מרגלותיו למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו אמר להם לתלמידיו בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני אמרו לו אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי. אמר להם בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני אמרו לו אמרנו שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי אמר להם העבודה כך היה וכשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות. תנא ר"א בן יעקב מיום שחרב בית חמדתנו שרו חכימיא למהוי כספריא וספריא כדורשיא ודורשיא כתלמידיא ותלמידיא כעמא דארעא ועמא דארעא אזלו ומנוולו ואין דורש ואין מבקש ועל מי לנו להשען על אבינו שבשמים. ר' ישמעאל בן אלישע אומר מה שיוכל האדם ללמוד בעשרה שנים יכול הוא לשכחה בשתי שנים הא כיצד אם אדם יושב ששה חדשים בטל ואינו שונה הוא אומר על הטהור טמא ועל הטמא טהור ואם הוא יושב י"ב חדשים בטל ואינו שונה הוא מחליף את דברי חכמים של זה בזה ואם הוא יושב י"ח חודש בטל ואינו שונה הוא משכח ראשי הפרקים ואם הוא יושב כ"ד חודש בטל ואינו שונה מאבד ומשכח אפילו ראשי מסכתותיו ולבסוף הוא יושב ודומם. ומתוך שהוא אומר על טהור טמא ועל טמא טהור ומחליף דברי חכמים של זה בזה ומשכח ראשי הפרקים ומאבד ראשי המסכתות עליו אמר שלמה (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. על שדה איש עצל עברתי זהו שיושב בטל ואינו שונה ועל כרם אדם חסר לב זהו שדעתו גסה עליו במשנתו והנה עלה כלו קמשונים סוף שהוא

מבקש דבר ממשנתו ואינו מוצא כסו פניו חרולים סוף שהוא מתבייש וגדר אבניו נהרסה סוף שאינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה ואינו נושא ונותן באמונה עליו היה ר' יהושע שונה חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושים והתנאין הרי אלו מבלי עולם והלא התנאין אינן אלא מיישבי העולם הן אלא כל המורה הלכה מתוך משנתו זהו מבלי עולם הגרע והבלן והבורסקי אין מעמידין מהם לא מלך ולא נשיא ולא כ"ג ואין מוסרין להם דבר שיש בו שררה לרבים ואין מעמידין מהן אפוטרופסין ליתומים ר' יוסי אומר פסולין לעדות הם רשב"ג אומר אין נושאים מהם נשים לכהונה:

ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם ואלו הן שכר כותבין. שכר מתורגמין. והמעוות הבאות ממדינת הים. והנושא אשה לשם ממון. יש שנושא אשה לשם שמים ויש שנושא אשה לשם זנות ויש שנושא אשה לשם גדולה ויש שנושא אשה לשם ממון. הנושא אשה לשם ממון עליו הכתוב אומר (הושע ה) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם חודש נכנס וחודש יוצא והממון כלה. והנושא אשה לשם זנות עליו הכתוב אומר (שם ד) ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרוצו כי את ה' עזבו לשמור. והנושא אשה לשם גדולה לסוף מעמידין עליו מאותה המשפחה למעט זרעו אחריו. והנושא אשה לשם שמים עליו הכתוב אומר (דברים כה) ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיק ועשתרות צאנך ברוך טנאך ומשאתך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך ולא עוד אלא שמוציאין ממנו בנים זכרים שמרבין תורה ומצות בישראל ומושיעין את ישראל בעת צרתם. רבי אליעזר אומר מט"ו באב ולהלן תשש כחה של חמה וגברה כחה של לבנה ואין כורתין עצים למערכה מפני שאינם יבשים ומאן דמוסיף באורייתא מוסיפין לו חיים ומאן דלא מוסיף תקבריה אמיה. רבי אליעזר אומר בזמן שהחמה לוקה הוא סימן רע לעכו"ם ובזמן שהלבנה לוקה הוא סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שישיראל מונין ללבנה והעכו"ם מונין לחמה ואם לקתה החמה במזרח סימן רע ליושבי מזרח ואם לקתה במערב סימן רע ליושבי מערב ואם לקתה באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם כולו ואם פניה של חמה דומה לדם חרב בא לעולם ואם דומה לשק רעב בא לעולם ואם דומה לזה ולזה חצי חרב וחצי רעב משתלחין על העולם ואם לקתה החמה בכניסתה פורעניות שוהה לבא ואם לקתה ביציאתה פורעניות ממהרת לבא וי"א חילוף הדברים ואין לך כל אומה ואומה שהיא לוקה שאין אלקיה לוקה עמה שנאמר (שמות יב) והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו' ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים. ובזמן שישיראל עושין רצונו של מקום אינן מתייראין מכל אלו שנאמר (ירמיה י) כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה גוים יחתו אבל ישראל לא יחתו ועוד אמר ר"א בן פרטא אם לקתה החמה בחצי חודש אז הדגים פרים ורבים בים והפירות מתחדשין באילנות ואם לקתה הלבנה בחצי חודש מרחשוון אז חרב ורעב ודבר בא לעולם וצרות רבות וגזירות רעות מתחדשין. אמרו חכמים שבוע שבן דוד בא בו שנה הראשונה מתקיים המקרא זה (עמוס ד) והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש. שנה שניה חצי רעב משתלחין. שלישית רעב גדול ומתים אנשים נשים וטף והחסידים ואנשי מעשה והתורה משתכחת מלומדיה (נ"י מישראל). רביעית שובע ואינו שובע. חמישית שובע גדול יהיה ואוכלין ושותין ושמחין הבריות והתורה חוזרת על לומדיה. בששית קולות. ובשביעית מלחמות ובמוצאי שביעית בן דוד בא אמר רב יוסף הא כמה שביעיות דהוה כן ולא אתא א"ל אביי בששית קולות ובשביעית מלחמות מי הוה ועוד כסדרן מי הוה:

א"ר יהודה מהו דכתיב (תהלים פט) אשר חרפו אויבך ה' אשר חרפו עקבות משיחך. דור שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזנות והגליל יחרב והגולן ישתומם ואנשי גולן יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת הסופרים תסרח ויראי חטא ימאסון ופני הדור כפני הכלב והאמת תהא נעדרת שנאמר (ישעיה נט) ותהי

האמת נעדרת וסר מרע משתולל מאי ותהי האמת נעדרת אמר ר' ינאי מלמד שנעשית עדרים עדרים והולכת לה. ומאי וסר מרע משתולל אמרו דבי רב שילא כל מי שסר מרע משתולל על הבריות. א"ר יוחנן דור שבן דוד בא בו תלמידי חכמים מתמעטין והשאר בריות עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה השניה ממחרת לבא. רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא בו הנערים ילבינו את הזקנים והזקנים יעמדו לפני הנערים ובת קמה באמה וכלה בחמותה לפני הדור כפני הבלב ואין הבן מתבייש מאביו. רבי נחמיה אומר דור שבן דוד בא בו עניות תרבה והיוקר יעות הגפן יתן פרו ויהיין ביוקר וכל העכו"ם כולן יתהפכו למינות ואין תוכחות אמר רבא מאי קרא שנאמר (ויקרא יג) כולו הפך לבן טהור הוא. א"ר יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב בדור שכולו זכאי מנא לן שנאמר (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ בדור שכולו חייב מנא לן שנאמר (שם נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו וכתוב (שם מח) למעני למעני אעשה כי אין יחל וכבודי לאחר לא אתן. ר"א בן יעקב אומר יושבי כפרים כיושבי קברים וחיייהם אינם חיים וממונם אינם ממון ונשיהם ובניהם אינם שלהם ועל בנותיהן הכתוב אומר (דברים כז) ארור שוכב עם כל בהמה ר"י בן קסמא אומר טב תרתי מתלתא אוי לה לינקותא דאזלה ולא מהדרה. שמואל הקטן אומר (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו הוא היה אומר לא תדחל עם דלא דחיל לא תבכה עם דלא בכי ולא תבצי עם דלא בצי ולא תבהית עם דלא בהית ולא תגחיק עם דלא גחיק שמא תחשב שוטה ותמצא שאתה הבאת את עצמך לידי שטות. יוחנן בן פנחס אומר הכא אמרי תבליתא דבבל שוניה ושירצונא ואקח אבל סלא ושירצא תבליתא דהבלא ימא ר"ע אומר אף אקרוקיא. כל עיר שאין בה עשרה דברים אין תלמידי חכמים רשאים לישב בתוכה ואלו הן. א' בית הכנסת. ב' בית הכסא. ג' בית המרחץ. ד' בית מלמדי תינוקות. ה' בית דין מכין ועונשין. ו' קופה של צדקה. ז' קופה של בשמים. ח' קופה של תמחוי. ט' כל מיני ירק. י' פירות. ר"ע מוסיף אף כל מיני פירות שכל מיני פירות מאירין את העינים:

כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל (נ"י יבא שיבקש דבר מקרא ולא ימצא דבר מצוה ולא ימצא שנאמר ישוטטו וכו') שנאמר הנה ימים באים נאם אדני ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש דבר ה' ולא ימצאו דבר ה' זו הלכה דבר ה' זה הקץ דבר ה' זו הנבואה. ומאי ישוטטו לבקש את דבר ה' אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה שנגע בה שרץ בידיה ותחזור בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא ואם טהורה היא ואין מבין והא כתיב ביה בהדיא (ויקרא יא) וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ וגו' כל הנוגע בהם וגו' מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים יטמא אלא לידע אם ראשונה היא אם שניה היא ואין מבין הא נמי מתניתין היא השרץ שנמצא בתנור הפת שבתוכו שניה שהתנור הוא תחלה אלא משום שהתנור הוא תחלה מספקא להו מאי דאמר רב אדא בר אהבה לרבא וחזייה לתנורא כמאן דמליא טומאה ותהוי הככר ראשונה וא"ל לא אמרינן הכא לחזייה וכו' דתניא יכול יהיו כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס ת"ל (שם) וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אשר יאכל אוכלין ומשקין מיטמאין מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס. רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל שנאמר (דברים לא) כי לא תשכח מפי זרעו אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש וגו' אלא שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד אלא איש פלוני אוסר ואיש פלוני מתיר איש פלוני מטמא ואיש פלוני מטהר ר"א אומר כופין ללויה לשכר לוויה אין לה שיעור שנאמר (שופטים א) ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו ומה שכר נטל אותו

האיש מה דכתיב בתריה וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה היא לוז שצובעין בה תכלת לכל ישראל ולא עוד אלא שעלה עליה סנחרב ולא בבלה ונבוכדנצר ולא החריבה ואפילו המלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא הזקנים והזקנות שבה בזמן שדעתן קצה עליהן מוציאים אותן חוץ לחומה והן מתין. והלא הדברים ק"ו ומה אדם זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו אלא רק באצבעו הראה להם גרם לו ולזרעו ולכל משפחתו הצלה עד סוף כל הדורות המלוה ת"ח מעיר לעיר ומכרך לכרך וממדינה למדינה ומהלך ברגליו ומדבר בפיו על אחת כמה וכמה שיטול שכרו מלפני הקב"ה. אמר רבי יהושע בן לוי כל המהלך בדרך ואין לו לוויה יעסוק בתורה שנאמר (משלי א) כי לוית חן הם לראשך וגו'. ואמר ריב"ל בשביל ארבע אמות שלווה פרעה לאברהם נשתעבד בבניו ארבע מאות שנה א"ר יהודה אמר רב כל המלוה את חבירו אפילו ארבע אמות שוב אינו ניזוק. רבינא אלוי' לרבה בר יצחק ארבע אמות בעיר מטא היזקא לידו וניצל הרב לתלמיד עד (טז) עיבורה של עיר חבר לחבר עד תחום שבת תלמיד לרב אין לו שיעור וכמה אמר רב ששת עד פרסה ולא אמרן אלא לרבו שאינו מובהק אבל לרבו מובהק עד שלש פרסאות

תנא דבי אליהו זוטא פרק יז

רבי אליעזר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו נקרא ריע אהוב אהב את המקום אהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומביאתו לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה שנאמר (משלי ח) לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו סודות מן השמים ורזי תורה ונעשה כמעין המתגבר והולך וכנהר שאינו פוסק והוה צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. אריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להן לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה הרי זה נקרא נזוף שנאמר (שם יא) נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם ואומר (שמות לב) והלוחות מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלחות אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה שנאמר (במדבר כא) וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד או אפילו אות אחת הוא צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו שנאמר (תהלים נה) ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי והלא הדברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה וכמה שהוא צריך לנהוג בו כבוד. ואין כבוד אלא תורה שנאמר (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו ואומר ותמימים ינחלו טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר (שם ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד. יותר מלמודך עשה ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך:

גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה בעשרים וארבעה והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים ואלו הן. א' בתלמוד. ב' בשמיעת האוזן. ג' בעריכת שפתים. ד'

בבינת הלב. ה' בשכלת הלב. ו' באימה וביראה. ז' בענוה. ח' בשמחה. ט' בשימוש חכמים. י' בדבוק חכמים. י"א בפלפול התלמידים. י"ב בישיבה. י"ג במקרא ובמשנה. י"ד במיעוט דרך ארץ. ט"ו במיעוט שינה. ט"ז במיעוט שיחה ושחוק. י"ז במיעוט תענוג ודרך ארץ. י"ח בארך אפים. י"ט בלב טוב. כ' באמונת חכמים. כ"א בקבלת היסורין. כ"ב המכיר את מקומו. כ"ג השמח בחלקו. כ"ד העושה סייג לדבריו. כ"ה ואינו מחזיק טובה לעצמו. כ"ו אהוב. כ"ז אהב את המקום אהב את הבריות. כ"ח משמח את המקום משמח את הבריות. כ"ט אהב את הצדקות. ל' אהב את התוכחות. ל"א אהב את המישרים. ל"ב ומתרחק מן הכבוד. ל"ג ואינו רודף אחר הכבוד. ל"ד ואינו מגיס לבו בלמודו. ל"ה ואינו שמח בהוראה. ל"ו הנושא בעול עם חבריו. ל"ז ומכרעו לכף זכות. ל"ח מעמידו על האמת. ל"ט ומעמידו על השלום. מ' ומתיישב לבו בתלמודו. מ"א שואל כהוגן. מ"ב ומשיב כהלכה. מ"ג שומע ומוסיף. מ"ד והלומד על מנת ללמד. מ"ה הלומד על מנת לעשות. מ"ו והמחכים את רבו. מ"ז והמכוין את שמועתו. מ"ח האומר דבר בשם אומרו הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר (אסתר ב) ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. גדולה התורה שהיא נותנת חיים לעושה ולשומריה בעולם הזה ובעולם הבא ולימות בן דוד שנאמר (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא ואומר (שם ג) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך ואומר (שם) עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ואומר (שם) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ואומר (שם א) כי לזית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך ואומר (שם ד) תתן לראשך לזית חן עטרת תפארת תמגנך ואומר (שם ט) כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים ואומר (שם ג) כי אורך ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך:

רבי שמעון בן יהודה משום ר"ש בן יוחאי אומר משום רבי מאיר הנוי והכח והעושר והחכמה והתפארת (נ"י והכבוד) והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר (שם טז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ואומר (שם יז) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם ואומר (שם כ) תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה ואומר (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד. ר"ש בן מנסיא אומר אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כולן נתקיימו ברבי ובבניו. (יא) ה' קנינים קנה הקב"ה בעולמו ואלו הן א' תורה קנין אחד. ב' אברהם קנין אחד. ג' ישראל קנין אחד. ד' בית המקדש קנין אחד. ה' שמים וארץ קנין אחד. תורה קנין אחד מנין שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. שמים וארץ קנין אחד מנין שנאמר (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי ואומר (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך. אברהם קנין אחד מנין שנאמר (בראשית יד) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. ישראל קנין אחד מנין שנאמר (שמות טו) עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית ואומר (תהלים טז) לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי במ. בית המקדש קנין אחד מנין שנאמר (שמות טו) מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידך ואומר (תהלים עח) ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו. (יב) וכולם לא ברא אותם אלא לכבודו שנאמר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (יג) ואומר (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועד. יוחנן בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה דכולה בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומנה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה. בן הא הא אומר לפום צערא אגרא. רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר (ויקרא כב) ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' ואומר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. אמר רבי אלעזר בן עזריה א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר (שם נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך אל תקרא בניך אלא בוניך:

מעשה בתינוק אחד שלמדו אביו ספר בראשית פעם אחת עלה הקיסר לאותה מדינה ונשבה אותו התינוק וספרו עמו וחבשוהו בבית האסורים וספרו עמו והכניסו לספרו לגנזי הקיסר. פעם אחת נטרפה דעתו של הקיסר אמר להם הביאו לי ספר הזכרונות הלכו לגנזי הקיסר ומצאו הם בראשית ובאו כל גדולי המלכות לקרות בו ולא היו יודעין לקרות בו ואמרו לו זה הספר מן ספרי ישראל הוא ויש כאן תינוק אחד מהם שהוא חבוש בבית האסורין שלך. מיד הלכו וקראו לאותו תינוק כיון שהיה רואה את ספרו מיד חבקו ונשקו וקראו לפני הקיסר ומפרש אותו מן בראשית עד ויכלו כיון ששמע המלך שבחו של הקב"ה האריך ברא את עולמו מיד עמד מן כסאו ונשקו לאותו תינוק על ראשו ואמר לו יודע אני שלא הרגיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך כדי להתירך מבית האסורין מיד נתן לו הקיסר הרבה כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ועבדים ושפחות ושיגרו בכבוד גדול אצל אביו. והלא הדברים ק"ו ומה התינוק הזה שלא למד אלא ספר בראשית בלבד עלתה לו כך הלומד כל התורה כולה על אחת כמה וכמה. אמר רבי שמעון בן לקיש כל המצער את עצמו בעולם הזה על התורה ועוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד שנאמר (תהלים מב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי מ"ט יומם יצוה ה' חסדו משום דבלילה שירה עמי. והתורה מגינה עליו כל אותן השנים שהוא מוטל בעפר שנאמר (משלי ו) בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך בהתהלךך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך זו שעת מיתה בקבר והקיצות היא תשיחך זה העולם הבא. א"ר יוחנן למדתי כל התורה כולה ולא למדתי שני הדברים הללו עד עכשיו מתן שכר מן הזקנה יראת חטא מן הבתולה. מתן שכר מן הזקנה כיצד פעם אחת מצאתי זקנה אחת בבית הכנסת שבאת מעיר לעיר להתפלל ואמרת לה בתי וכי לא היה בית הכנסת בעירך ואמרה לי רבי לכך הלכתי מעיר לעיר להתפלל כדי לקבל שכר פסיעות ואתה אמרת לי כך הא למדנו מתן שכר מן הזקנה. יראת חטא מן הבתולה כיצד פעם אחת נכנסתי בבית הכנסת ומצאתי בתולה אחת שהיתה עומדת בתפלה ואומרת גיהנם אני טובה ממך אם רצוני שיבאו אצלי עשרה בני אדם ויאכלו וישתו עמי ואח"כ יעשו דבר זמה אני והם נכנסים לגיהנם אצלך אלא אני טובה ממך שאני כופפת את יצרי וממלטת את עצמי ממך הא למדנו יראת חטא מן הבתולה. אמר רבי יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אדם אחד שהוא היה מלקט עצים ודברתי עמו ולא החזיר לי דבר ואחר כך היה בא אלי אמר לי רבי מת אני ולא חי ואמרת לי לו אם מת אתה עצים הללו למה לך ואמר לי רבי האזין לי מה שאומר לך דבר אחד כשהייתי חי אני וחבירי היינו עוסקין בעבירה בפלטרין שלי וכשבאנו לכאן גזרו עלינו גזר דין של שריפה כשאני מלקט עצים שורפין את חבירי וכשהוא מלקט עצים אז שורפין אותי. ואמרת לי דיןכם עד מתי ואמר לי כשבאתי לכאן הנחתי את אשתי מעוברת ויודע אני שזכר היא מעוברת לכן בבקשה ממך הוי זהיר בו משעה שיהיה נולד עד שיהיה בן חמש שנים הולך אותו לבית רבו למקרא כי בשעה שהוא יאמר ברכו את ה' המבורך אז יהיו מעלין אותי מדינה של גיהנם

תנא דבי אליהו זוטא פרק יח

אמר רבי יוחנן מעיד אני עלי שמים וארץ שכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם שמים ונהנה מיגיע כפו עליו הכתוב אומר (תהלים קבח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ואומר (שיר השירים ז) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. ולא עוד אלא שאשתו ובניו יראים ממנו ועכו"ם יראים ממנו ומלאכי השרת שואלין בשלומו. והקב"ה אוהב אותו אהבה גמורה שנאמר (דברים כה) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך

תנא דבי אליהו זוטא פרק יט

שאלו תלמידיו את ר"א ואמרו לו מנין שעתיד הקב"ה לעשות נקמה בעמלק בעצמו. מיד פתח ר"א ואמר כתיב (ישעיה סג) מי זה בא מאדום זהו שנאמר ברוח הקודש ע"י דוד מלך ישראל (תהלים ס) מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום כנגד מי אמר דוד מקרא זה לא אמרו אלא כנגד הקב"ה שהוא עתיד לעשות נקמה בעצמו בעמלק שבא מאדום. משלו משל למה הדבר דומה למלך שבנה ארבעה פלטרין בארבע מדינות נכנס לראשונה ואכל ושתה ולא שלף את נעלו וכן לשניה וכן לשלישית וכשהוא נכנס לרביעית אכל ושתה ושלף את נעלו ואמר להן לעבדיו צאו והביאו לי את הגדולים שבמדינה זאת ויערכו לפני להם. מיד אמרו לו עבדיו אדונינו המלך מפני מה כשנכנסת לראשונה אכלת ושתית ולא שלפת את נעלך וכן לשניה וכן לשלישית וכשנכנסת לרביעית אכלת ושתית ושלפת גם כן את נעלך. מיד אמר להן המלך לעבדיו בשנכנסת לראשונה לא היתה דעתך מתיישבת שם וכן לשניה וכן לשלישית ובכל עת הייתי מצפה ואומר מתי אראה אותה שעה שאכנס לרביעית ועכשיו שראיתי אותה שעה מיד נתיישבה דעתך. כך אמר הקב"ה עשיתי מלחמה בפרעה ובעמלק ובסיסרא ובסנחרב ובנבוכדנצר ולא נתקררה ונתיישבה דעתך עד שאעשה נקמה אני בעצמי לעתיד בעמלק. אמרו רבותינו בעוד כשהיו יעקב ועשו במעי אמן אמר יעקב לעשו עשו אחי שני אחים אנחנו לאבינו ושני עולמות יש לפנינו העולם הזה והעולם הבא העולם הזה יש בו אכילה ושתיה ומשא מתן ולשאת אשה ולהוליד בנים ובנות אבל העולם הבא אינו כן בכל המדות הללו ואם הוא רצונך טול אתה העוה"ז ואני אטול העוה"ב ומנין שכך הוא שנאמר (בראשית בה) ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי כשם שהיינו אומרים בבטן. באותה שעה נטל עשו בחלקו העוה"ז ויעקב נטל בחלקו העוה"ב וכשבא יעקב מבית לבן וראה עשו שיש ליעקב נשים ובנים ועבדים ושפחות ובהמות וכסף וזהב מיד אמר עשו ליעקב יעקב אחי לא כך אמרת לי שתטול אתה העוה"ב ואני אטול העוה"ז ומנין לך כל העוה"ז נשים ובנים וממון עבדים ושפחות למה אתה משתמש ונהנה מן הדברים שבעוה"ז כמותי ואמר לו יעקב לעשו זה מעט הרכוש שנתן לי הקב"ה להשתמש בו לפי הצורך שלי בעוה"ז שנאמר (שם לג) וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלקים את עבדך באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו כך נתן לו הקב"ה העוה"ב שהוא חלקו של יעקב עאכ"ו. באותה שעה אמר לו עשו ליעקב יעקב אחי בוא ונעשה שותפות אני ואתה טול אתה העוה"ז והעוה"ב חצי ואני אטול גם כן העולם הזה והעולם הבא הצי שנאמר (שם) ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ואמר לו יעקב לעשו אדוני יודע כי הילדים רכים ואינם יכולין לעמוד ביסורין של בניך שנאמר (שם) ויאמר אליו אדני יודע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבוא אל אדני שעירה. אבל כשהיה בא יעקב לארץ ישראל אמרו רבותינו שהיה יעקב פותח לו לעשו פתח ממקום אחר זה שאמר הכתוב (קהלת ט) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וכנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד יעקב ועמלק שבא מעשו:

משל למה הדבר דומה לשני בני אדם אחד שונא אותו המלך ואחר שונא אותו ההגמון ואמר לו מי ששונא אותו המלך למי ששונא אותו ההגמון אשריך שאין המלך שונא אותך לפי שאם אתה הולך למקום אחר יש לך תקוה כי בכל מקום שאני הולך רשות המלך עלי. כך הקב"ה שונא (נ"י עמלק שבא מעשו בעצמו וכו') עשו בעצמו שנאמר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר. באותה שעה באו

מלאכי השרת ומבקשין לומר שירה לפני הקב"ה ואין מוצאין אותו והולכין אצל הים ואומרים לו נראה לך הקב"ה שנאמר (ישעיה מג) כה אמר ה' הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה ויאמר להם הים מיום שייבש הקב"ה אותי והעביר בניו בחוכי שוב לא ראיתיו. מיד הן הולכין אל הר סיני ואומרים לו נראה לך הקב"ה שנאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ויאמר להם מיום שנגלה הקב"ה עלי ונתן את התורה לעמו ישראל והוא החתן ומשה הוא השושבין והתורה היא הכלה שוב לא ראיתיו. והולכין אצל ציון ואומרים לה נגלה לך הקב"ה שנאמר (תהלים קלב) כי בחר ה' בציון אה למושב לו ותאמר להם מיום שסילק הקב"ה את שכינתו מתוכי והחריב את ביתו ושרף היכלו שוב לא ראיתיו. ויאמר להם ישעיהו את מי אתם מבקשים ויאמרו לו את הקב"ה אנו מבקשים ויאמר להם ישעיהו הנביא עכשיו יצא (נ"י מעמלק) מאדום שנאמר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צועה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע. באותה שעה באין מלאכי השרת ומוצאין להקב"ה ורואין את בגדיו אדומים שנאמר (שם) מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת ויאמר להם הקב"ה להמלאכים גת קטנה היתה לי ודרכתי אותה שנאמר (שם) פורה דרכתי לבדי. באותה שעה נוטל הקב"ה עונותיהן של ישראל ונותן אותן על עמלק הרשע שבא מעשו שנאמר ונשא השעיר עליו את כל עונותם (ויקרא טז). באותה שעה אמר עמלק לפני הקב"ה רבונו של עולם וכי מה כוחי שנתת עלי את כל עונות יעקב באותה שעה נוטל הקב"ה כל עונות יעקב ונותן אותם על בגדיו ונעשין בגדיו אדומים כתולעת שני ואח"כ מכבס אותם עד שנעשית כשלג שנאמר (דניאל ז) לבושיה כתלג חור לכך נאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צועה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע. משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה על אשתו הראשונה והאשה השניה היא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין את המלך בכל שעה ואומרת לו אשתו הראשונה מפני מה נשאת אשה שהיא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין אותך בכל שעה ואמר לה המלך לא נכנסתי לתוך ביתה ולא איחדתי (נתיחדתי) עמה ואומרת לו אשתו הראשונה אני בעצמי ראיתי אותך יוצא מפתח ביתה. אף הקב"ה כן בשעה שהוא מנחם את ציון אומרת כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם מפני מה נכנסת לתוך העיר הרשעה שהיא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין אותך בכל שעה ואומר לה הקדוש ברוך הוא לא נכנסתי לתוכה ולא איחדתי עמה ואומרת לו ציון אני ראיתיך יוצא מתוכה ויאמר הקב"ה לציון הילך בניה ובכוריה שהם עמלק וזרעו שהם זרעו של עשו מסורין ביד ישראל שנאמר (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו ולקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר

תנא דבי אליהו זוטא פרק כ

אמרו לו תלמידי רבי אליעזר רבינו אמור לנו מה יהיה אחריתנו אמר להם אין שום בריה יכולה להנצל מיום הדין שנאמר (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד. זהו שנאמר ברוח הקודש על ידי ירמיהו הנביא שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'. כנגד מי אמרה ירמיהו לא אמרה אלא כנגד ישראל שכל אומה שמצערת את ישראל אינה מתקררה דעתו של הקב"ה עד שיפרע מהן בעצמו. פרעה הרשע אמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו (שמות א) הקב"ה נפרע ממנו בעצמו שנאמר (שם יד) ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים נבוכדנצר החריב את בית המקדש הקדוש ברוך הוא נפרע ממנו בעצמו שנאמר (ירמיה נא) ופקדתי על כל בבל וגו'. אמר להם הקב"ה לישראל בני קדושים אתם ואל תבהלו מיום הדין שנאמר (ויקרא כ) והייתם לי קדושים וגו' וכך דרש הקב"ה מביא לעתיד כסא הדין ויושב עליו והכל נידונין לפניו בתחלה קורא הקב"ה לשמים ואדץ

ואומר להם בראשית כל בראתי אתכם שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת האדן מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו לבין אומות העולם ולא בקשתם עליהם רחמים. דנן ומעמידן לצד אחד. וקורא לחמה ולבנה ואומר להם שני המאורות הגדולים בראתי אתכם שנאמר (בראשית א) ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים וגו' מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו לבין האומות ולא בקשתם עליהם רחמים ולא עוד אלא היו באין מלכי מזרח ומערב ומניחין כתריהן בראשיהם ומשתחווים לכם ולא אמרתם הלא אנחנו חרסים כחרסי אדמה אל תשתחוו לנו ומנין שנקראו כן שנאמר (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום. דנן ומעמידן לצד אחד. וקורא לכוכבים ולמזלות ואומר להם אני הבהקתי את זיוכם מסוף העולם ועד סופו ולא בראתי אתכם אלא בשביל ישראל שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וגו' מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים. דנן ומעמידן לצד אחד. וכן קורא למלאכי השרת ובתחלה קורא למטטרון ואומר לו אני קראתי שמך בשמי שנאמר (שמות כג) כי שמי בקרבנו מפני מה ראית שכינתי מסתלקת וביתי חרב ולא בקשתם עליהם רחמים ואם תאמרו לא היינו יודעים כבר גליתי לכם בראשונה שעתידין בני להגלות. באברהם הוא אומר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' (בראשית טז) ביצחק הוא אומר (שם כז) והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך ביעקב הוא אומר (שם לב) כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל רמז לו שעתידין לצאת ממנו שני ראשים ראש גלות שבבבל ונשיא שבארץ ישראל מיד רמז לו גלות ומפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו לבין האומות ולא בקשתם עליהם רחמים. דנן ומעמידן לצד אחד. וקורא הקב"ה לכסא הדין ואומר לה קודם לכל קניתיך שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון וגו' מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים דנן ומעמידן לצד אחד. הא למדת שאין כל בריה יכולה להנצל מן הדין ואח"כ מחריב הקב"ה את כל העולם כולו שנאמר (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו ביום ומחדש הקב"ה את השמים ואת הארץ שנאמר (שם סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה וגו'. ומחיה הקב"ה את המתים ומביא עפר הארץ ועפר המתים וגבולן זה בזה ומוות מהן עצמות וגידן ואמר להם הקב"ה למלאכי השרת שהן ממונים לגבוי נשמות ומוציאין כל נפש ונפש וזורקין אותה בגוף ומעמידן אותו ברגע אחד:

באותה שעה פותחת הארץ פיה כאדם ומדברת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם איש פלוני עבר עבירה פלונית במקום פלוני ופלוני גזל לפלוני במקום פלוני ופלוני נשבע לשקר בשמך במקום פלוני וזורק הקב"ה את כל העכו"ם אל תוך הגיהנם. באותה שעה פותחת הגיהנם את פיה ואומרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מלא אותי פושעי ישראל אומר לה הקב"ה כבר מלאתיך בעכו"ם ואין בך ריוח. אומרת לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי שעתידה גיהנם שתגבה כמה פרסאות למעלה וזורק הקב"ה פושעי ישראל בתוכה שנאמר (שם ה) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וגו' ועולה הקב"ה ויושב ודורש בפמליא שלו ועומד זרובבל בן שאלתיאל כמתורגמן והוא מגלה לפניו טעמי תורה ואומר להם הקב"ה לצדיקים לכו והכניסו לגן עדן שלא בראתי אותם אלא בשביל הצדיקים. ואומר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם בוא וסעוד עמנו בגן עדן שנאמר (שיר השירים ד) יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו וגו' ושומע לו הקב"ה ומהלך עמהם בתוך הגן שנאמר (תהלים צא) יקראני ואענהו וגו'. וגבריאל נוטל שתי כסאוח אחת להקב"ה ואחת לדוד שנאמר (שם פט) וכסאו כשמש נגדי ואוכלים ושותים שלשה כוסות ואומר מי מברך אומר לאברהם טול וברך שאתה אב העולם אמר להן איני מברך שיצא ממני זרע שהכעיס להקב"ה. אומר ליצחק טול וברך אמר להן איני מברך שיצא ממני זרע שהחריב ביתו של הקב"ה. אומר ליעקב טול וברך אמר להן איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן וכתוב בתורה (ויקרא יח) ואשה אל אחותה לא חקח וגו'.

אומר למשה טול וברך אמר להם איני מברך שלא זכיתי לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי. אומר ליהושע טול וברך אמר להם איני מברך שלא זכיתי להניח זרע בעולם. אומר לדוד טול וברך אמר להם אני מברך ולי נאה לברך שנאמר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. לאחר שאוכלין ושותין ומברכין מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו ועוסק בתורה בטומאה ובטהרה באיסור ובהיתר ובהלכות ואומר דוד אגדה לפני הקב"ה ועונין הצדיקים יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים בגן עדן ופושעי ישראל עונין אמן מתוך הגיהנם אמר להם הקב"ה להמלאכים מי הם הללו שעונין אמן מתוך הגיהנם ואומרים לפני רבונו של עולם הללו הם פושעי ישראל שאע"פ שהם בגיהנם בעקא גדולה מתחזקים ואומרים לפני אמן. ואומר להם הקב"ה למלאכי השרת פתחו להם שערי גן עדן ויבאו ויזמרו לפני שנאמר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן:

אמר המעתיק לפי שבילקוט מפורש קצת יותר לכן אעתיקו הנה. אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן שבשביל אמן אחד שעונין רשעים בתוך גיהנם ניצולין מתוכו. כיצד עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו. וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם וחמה ומזלות מימינו של הקב"ה ולבנה וכוכבים משמאלו והקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן על ידי משיח. וכיון שמסיים ההגדה עומד זרובבל בן שאלתיאל על רגליו ואומר יתגדל ויתקדש כו' וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל באי עולם כולם עונים אמן ואף רשעי ישראל שנשתיירו בגיהנם עונים ואומרים אמן מתוך גיהנם ומתרעש העולם עד שנשמע קול צעקתם לפני הקב"ה והוא שואל מה קול הרעש הגדול אשר שמעתי ומשיבים מלאכי השרת ואומרים לפני רבונו של עולם אלו רשעי ישראל שנשתיירו בגיהנם שעונין אמן ומצדיקים עליהם את הדין. מיד מתגלגלים רחמיו של הקב"ה עליהם ביותר ואומר מה אעשה להם יתר על דין זה כבר יצה"ר גרם להם. באותה שעה נוטל הקב"ה מפתחות של גיהנם בידו ונותן להם למיכאל ולגבריאל בפני כל הצדיקים ואומר להם לכו ופתחו שערי גיהנם והעלו אותם. מיד הולכים עם המפתחות ופותחים שמונה אלף שערי גיהנם וכל גיהנם וגיהנם ש' ארכו וש' רחבו עוביו אלף פרסה ועומקו מאה פרסה וכל רשע ורשע שנפל לתוכו שוב אינו יכול לעלות מה עושין מיכאל וגבריאל באותה שעה תופסין ביד כל אחד ואחד מהם ומעלים אותם כאדם שהוא מקים את חבירו ומעלהו בחבל מתוך הבור שנאמר (תהלים מ) ויעלני מבור שאון מטיט היון וגו' ועומדים עליהם באותה שעה ורוחצין וסכין אותם ומרפאין אותם ממכות של גיהנם ומלבישים אותם בגדים נאים ומביאים אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים כשהם מכוהנים ומכובדים שנאמר (שם קלב) כהניך ילבושו צדק וחסידך ירננו כהניך אלו צדיקי אומות העולם שהם כהנים להקב"ה בעולם הזה כגון אנטונינוס וחביריו וחסידך אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים שנאמר (שם נ) אספו לי חסידי וכשנכנסין לפתח גן עדן נכנסין מיכאל וגבריאל תחלה ונמלכין בהקב"ה משיב הקב"ה ואומר להם הניחו להם ויכנסו שיראו את כבודי וכיון שנכנסין נופלין על פניהם ומשתחוין לפניו ומברכין ומשבחין שמו של הקב"ה. מיד הצדיקים גמורים וישרים שהן יושבין לפני הקב"ה נותנים הודאות ורוממות להקב"ה שנאמר (שם קב) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך ואומר (שם קז) וירוממוהו בקהל עם וגו'

תנא דבי אליהו זוטא פרק כא

אמרו לו תלמידי רבי אליעזר רבינו אמור לנו באיזה אור אנו שמחים באורו של הקב"ה או באורו של ירושלים ואמר להם ר"א באורו של הקב"ה אנו שמחים שנאמר (תהלים קיח) אל ה' ויאר לנו. ואמרו לו תלמידי והלא נאמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך ואמר להם ר"א זהו מה שנאמר ברוח הקודש ע"י

דוד מלך ישראל (תהלים לו) כי עמך מקור חיים באורך נראה אור כנגד מי אמר דוד המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל שהיא אומרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בשביל מקור חיים זה שהיה עמך קודם כל מעשה בראשית אני מאירה באורך לעתיד לבא ואין מקור חיים אלא התורה שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה. ומהו באורך נראה אור אלא זהו האור שברא הקב"ה ביום ראשון ושמש בו העולם שלשה ימים קודם שנבראו המאורות ביום רביעי וכיון שנבראו המאורות ביום הרביעי במו שנאמר (בראשית א) ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים מיד עמד הקב"ה וגנזו לאותו אור הראשון ולמה גנזו הקב"ה לפי שעתידין העכו"ם להכעיס לפניו לכך אמר הקב"ה לא יזכו אותן הרשעים להשתמש באור זה אלא ישתמשו באור החמה והלבנה שהן עתידין להבטל אבל אור זה שהוא קיים לעולם ולעולמי עולמים יבואו הצדיקים שהם בני עוה"ב וישתמשו בו לעתיד שנאמר (שם) וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל וגו'. וכיון שראה האור הזה שהקב"ה גנז אותו לצדיקים מיד שמח האור הזה שמחה גדולה שנאמר (משלי יג) אור צדיקים ישמח. באותה שעה אמר האור לפני הקב"ה רבונו של עולם אע"פ שנמנעתי מישראל הכשרים בעוה"ז ואני עתיד להאיר להם לעוה"ב אפילו הכי אין אני מצפה אלא לאורך שאתה מביא (נ"י עליו) עלי ובשעה שיאמר הקב"ה לציון קומי אורי כי בא אורך יאמר לפניו רבונו של עולם עמוד אתה בראש ואני עומד אחריו ואומר לה הקב"ה יפה אמרת שנאמר (תהלים יב) עתה אקום יאמר ה' ובמה היא שמחה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה שנאמר (ישעיה מט) שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה באותה שעה מביא הקב"ה את אליהו וכן דוד צדקנו וצלוהית של שמן המשחה ומקלו של אהרן בידיהם ונקבצין כל ישראל בפניהם והשכינה לפניהם והנביאים מאחריהם והתורה מימינם ומלאכי השרת משמאלם ומוליכין אותם אל עמק יהושפט ונקבצים כל העמים שם שנאמר (יואל ד ב) וקבצתי את כל הגוים והורדתיים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו ואל עמי ידו גורל ויתנו הילד בזונה וחילדה מכרו ביין וישתנו. באותה שעה מביא הקב"ה את אליליהם של עכו"ם ונותן בהם רוח ונשמה ואומר הקב"ה יעברו כל אומה ואומה היא ופסל שלה על הגשר של גיהנם ואז יעברו כולם וכיון שמגיעין על תוכה יהיה הגשר לפניהם כמו חוט ונופלין לתוך הגיהנם האלילים ועובדיהם וכיון שמגיעין לתוך הגיהנם הם ופסיליהם ורואין ישראל את כל העכו"ם ופסיליהם בתוך הגיהנם מיד מתייראין ישראל ואומרים לפני הקב"ה רבונו של עולם שמא כשם שעשית עם אלו כך תעשה עמנו ואומר להם הקב"ה מי אתם ואומרים לפניו אנחנו עמך ונחלתך ישראל ואומר להם הקב"ה מי מעיד עליכם ואומרים ישראל להקדוש ברוך הוא אבינו אברהם יעיד עלינו. מיד קורא הקב"ה לאברהם ואומר לו מעיד אתה עליהן שהן עמי ואני אלקיהן ויאמר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי (בראשית טז) וגם את הגוי אשר יעבודו רן אנכי. ועוד אומר להם הקב"ה מי מעיד עוד יותר עליכם ואמרו לפניו אבינו יצחק יעיד עלינו מיד קורא ליצחק ואומר לו מעיד אתה עליהן שהן עמי ואני אלקיהן ואומר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי (שם כו) כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. ועוד אומר להם הקב"ה מי ומי מעיד עוד יותר עליכם ואמרו לפניו יעקב אבינו יעיד עלינו מיד קורא ליעקב ואומר לו מעיד אתה עליהם שהם עמי ואני אלקיהם ואומר לפניו רבונו של עולם לא אמרת להם (שמות כ) לא יהיה לך אלקים אחרים על פני והם אמרו לפניך בכל יום שני פעמים (דברים ו) שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. באותה שעה עובר הקב"ה לפניהם וישראל עמו אחריו שנאמר (מיכה ב) ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם:

באותה שעה מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו ומבהיק זיוון של ישראל מסוף העולם ועד סופו ואומר לו גבריאאל לפני הקב"ה רבונו של עולם אם הוא רצונך יבואו כל העכו"ם ויראו בטובתן של ישראל ואומר לו הקב"ה גבריאאל לא יבואו לראות כי כן אמר ישעיה הנביא (ישעיה כו) ה' רמה ידך בל יחזיון ואמר

גבריאֵל לפניו רבונו של עולם לא כמו שאמר ישעיהו אלא יבואו ויראו ויבושו שנאמר (שם) יחזו ויבושו קנאת עם אף אש צריך תאכלם ואף כנסת ישראל אמרה לפני הקב"ה רבונו של עולם יבואו ויראו ויבושו שנאמר (מִיכָה ז) ותרא אויבתי ותכסה בושה. באותה שעה פותחת גיהנם את פיה ויוצאין כל העובדי כוכבים ומזלות ממנה ורואין בטובתן של ישראל ונופלין על פניהם ואומרים כמה נאה אדון וכמה נאה אומה זו שהקדוש ברוך הוא אוהב אותם ביותר שנאמר (תהלים קמד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו. ויאמרו העכו"ם לפני הקב"ה רבונו של עולם מה נשתנה אומה זו מכל העכו"ם שאהבת אותם ביותר ואומר להם הקב"ה שוטים שבעולם אתם ידעתם אותי והנחתם אותי והשתחיתם לעבודת אלילים שלכם ולא בטחתם בי אבל ישראל קדשו את שמי ב' פעמים בכל יום תמיד ובטחו בי לכן אני נותן להם שכר טוב. מיד מתביישין כל העכו"ם ושבין לתוך הגיהנם שנאמר (שם ט) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלקים והקב"ה והצדיקים ילכו לג' ומשתחיים הצדיקים להקב"ה ויושבים הצדיקים שם בגן עדן והקב"ה יהא יושב בראש הצדיקים ומביא הקב"ה אותו האור שהיה גנוז לצדיקים ומוסיף על אורן ג' מאות וארבעים (נ"י וחמשה) וג' פעמים ואמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לזה האור היינו מצפים שנאמר (תהלים מב) צמאה נפשי לאלקים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלקים. ואומר להם הקב"ה עכשיו ראיתם ג"כ פני ואומרים ישראל לפני הקב"ה כיון שעכשיו אתה מאיר לנו באורך אם כן חשך זה מה הוא ואומר להם הקב"ה החשך הזה יכסה לבני עמלק (נ"י ולבני ישמעאל) ועכו"ם שנאמר (ישעיה ס) כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. וכן אתה מוצא בגאולת מצרים שהיו ישראל נתונים באורה והמצריים באפלה שנאמר (שמות י) ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים וגו' ולכל בני ישראל היה אור במושבותם ונאמר (שם יד) ויהי הענן והחשך ויאיר את הלילה ויהי הענן והחושך למצרים ויאיר את הלילה בעמוד אש לישראל ואח"כ יאמר הקב"ה לישראל בני עכשיו בואו וקבלו ממני כוס של תנחומין ואומרים ישראל לפני רבונו של עולם בתחלה כעסת עלינו והוצאתנו מתוך ביתך והגליתנו לבין העכו"ם ועכשיו באת לפייס אותנו ויאמר הקב"ה להם לישראל אמשול לכם משל למה הדבר דומה לאדם שהוא נושא את בת אחותו פעם אחת כעס עליה והוציאה מביתו לאחר ימים הוא בא לפייס אותה ואמרה לו מתחלה כעסת עלי והוצאתני מביתך ועכשיו אתה באת לפייסני ואמר לה לבת אחותו שמא תאמר בלבך שמיום שיצאת מביתי אני נכנסתי לביתי אלא אף אני לא נכנסתי לביתי. כך אמר הקדוש ברוך לישראל בני מיום שהחרבתי את ביתי של מטה לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה אלא הייתי יושב ובטל ואמר הקב"ה להם לישראל אם אין אתם מאמינים לי שאני לא נכנסתי לביתי תנו את ידיכם על ראשי ותראו שהוא מלא טל שנאמר (שיר השירים ה) שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה ואז יהא מלביש הקב"ה את ציון עוזה בשכר עזי וזמרת יה שאמרו ישראל על הים שנאמר (ישעיה נב) עורי עורי לבשי עזך ציון

תנא דבי אליהו זוטא פרק כב

אמר להם רבי אליעזר לתלמידיו בני יכולים אתם לעמוד בתוכחות אמרו לו יהי רצון שתודיענו מיד פתח ר"א ואמר כתיב (ישעיה נח) קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם זהו שנאמר ברוה"ק ע"י ישעיה הנביא לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג לבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (שם א) כנגד מי אמר ישעיה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד בעלי תשובה שהקב"ה ידיו פרושות לקבל שבים ואומר מתי יעשו תשובה ואקבל אותם בתשובה שלמה לפני שנאמר (יחזקאל א) וידי אדם מתחת כנפיהם מלמד שהקב"ה יושב על כסא כבודו וידי פרושות מתחת

כנפי החיות ואומר מתי יעשו ישראל תשובה. ובכל יום ויום מדת הדין מתגברת ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם כתבת בתורתך (ויקרא יט) ולא תשבועו בשמי לשקר וגו' וישראל משכימים לשוקים ונשבעים לשקר וחומדין את נכסי חבדיהם ואת נשי חבריהם ומספרים לשון הרע על רעהן שמא יש לפניך משוא פנים אבל הקב"ה מדבר טוב על ישראל ואומר אל מדת הדין ישראל משכימים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומביאין את התינוקות לבית רבן ומוהלים את בניהם את בשר ערלתן. ולא עוד אלא שבראתי להם את התשובה שהיא שקולה כנגד כל הקרבנות שבתורה והאיך אתה אומר שיש לפני משוא פנים. ד"א גדולה תשובה יותר מן התפלה שכל התפלות שהיה מתפלל משה רבינו לא נתקבל ממנו להכניסו לארץ ישראל אבל רחב הזונה נתקבלה בתשובה ראב"י אומר למה נקרא שמה רחב משום שהיא נעשית רחבה בזכויות וזכתה שיצאו ממנה (שבעה מלכים) ושמונה נביאים. ד"א גדולה תשובה יותר מן הצדקה שהצדקה יש בה חסרון ממנו אבל החשובה אין בה חסרון ממנו ואין הקב"ה מבקש מישראל אלא תשובה ודברים שנאמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. ד"א גדולה תשובה שהיא מרפאת את ישראל מעונותיהם שנאמר (שם) ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו. רבי נהוראי אומר מפני מה נתנה קורת רוח בעשרת הימים מראש השנה ועד יום הכפורים כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ונמצא שלם כולן לפיכך נתן הקב"ה לישראל עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים וכנגד עשרת הדברות שקבלו ישראל בסיני שאם יעשו תשובה שלימה בעשרת הימים מראש השנה עד יוה"כ שיקבלם בתשובה שלימה לפניו לכך נאמר לכו נא ונוכחח יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו:

דבר אחר קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם רבי שמעון בן חלפתא אומר יש בו בלשון הזה לשבח ויש בו לגנאי יש בו לשבח שהצדיקים מרגנים בגרונם שנאמר (תהלים קמט) רוממות אל בגרונם ויש בו לגנאי שרשעים מכעיסים בגרונם שנאמר (שם ה) קבר פתוח גרונם (נ"י לשונם יחליקון) לצדיקים השמיעם בגרונוך ולרשעים כשופר הרם קולך לכך נאמר קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. רבי יהושע בן קרחה אומר לא נברא שופר אלא לטובה לישראל שבשופר נתנה התורה לישראל שנאמר (שמות יט) ויהי קול השופר הולך וחזק מאד וגו' ובשופר נפלה חומת יריחו שנאמר (יהושע ו) ויהי כשמוע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה תחתיה וגו' ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בעת שיתגלה בן דוד צדקנו שנאמר (זכריה ט) וה' אלקים בשופר יתקע ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שמכנס גליות ישראל למקומן שנאמר (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים לכך נאמר קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך. ומהו והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם אלו תלמידי חכמים ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ אמר להם הקב"ה לא בראתי אתכם אלא בשביל שתלמדו עם בני תורה ואורחות חיים תודיעו אתם להם למה יש לכם עמוקות רעות בלבבכם ואם ראית דור שהתלמידי חכמים שבו יש להם מריבה זו עם זה הרי אלו יש להם עמוקות (רעות) בלבבם ואם לכם ללמוד תורה ואינן מקיימים את התורה אין דינם אלא לגיהנם לכך נאמר והגד לעמי פשעם אלו ת"ח ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ. מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שהיה יושב בראש כ"ד אלפים תלמידים פעם אחת יצא לשוק של זונות וראה שם זונה אחת ואהב אותה והיה משלח שליח בינו לבינה עד עת הערב לעת הערב עלתה על הגג וראתה אותו התלמיד כשהוא יושב בראש התלמידים כמו שר הצבא והיה גבריא עומד על ימינו מיד אמרה בלבה אוי לה לאותה אשה שכל מיני הפורעניות של גיהנם צואת לה וכי אדם גדול כזה שהוא דומה למלאך תעננו אשה זאת וכשמתה ובטלה מן העולם הזה הנה יורשת גיהנם אבל אם לא תקבלנה אותה הרי היא מצלת

אותו ואת עצמה מדינה של גיהנם. וכיון שבא אצלה אמרה לו בני מפני מה אתה מאבד חיי עולם הבא בשביל הנאת שעה אחת בעוה"ז ולא נתקררה דעתו עד שאמרה לו בני אותו מקום שאתה אוהב היא מלוכלכת ומטונפת מכל האברים ואין כל בריה יכולה להריח ריחה ולא נתקררה עדיין דעתו עד שתפסה אותו בחוטמו והניחו על אותו הקבר ומיד שהריח ריח אותו המקום נמאסת בפניו ולא נשא אשה מעולם יצתה ב"ק ואמדה אשה פלונית ואיש פלוני הם מזומנים לחיי עוה"ב. ד"א הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם אמר לו הקב"ה לישעיה לך אמור להם לישראל אין לכם מדה טובה יותר מן התשובה שהיא מדפאת את ישראל מכל עונותיהם שנאמר (הושע יד) ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו וכתוב בתריה אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון ילכו יונקותיו ויהיה כזית הודו וריח לו כלבנון ישובו יושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיון לבנון

תנא דבי אליהו זוטא פרק כג

אמרו לו תלמידי ר"א רבינו אמור לנו האיך נעשה תשובה ונחיה מיד פתח ר"א ואמר כתיב (תהלים כ) יענך ה' ביום צרה וזהו שנאמר ברוח הקודש ע"י שלמה מלך ישראל (שיד השירים ה) דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו כנגד מי אמד שלמה המקרא הזה לא אמדו אלא כנגד כנסת ישראל שאומרים לפני הקב"ה רבונו של עולם אלמלא דחמיך וחסדיך הרבים שאתה מרחם עלינו וידיך פרושות תחת כנפי החיות ואתה מקבל אותנו בתשובה שלמה אין לנו כח לעמוד לפני מדת הדין שהיא מתגברת ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם כתבת בתורתך (דברים י) האל הגדול הגבור והנורא וגו' הגדול שגדלת על כל מעשה בראשית הגבור שאתה מתגבר להפרע מעוברי רצונך והנודא שהכל יראים מן דינך שהוא אמת ואין אתה נושא פנים א"כ לא יהיה חלול השם בדבד הזה. וא"ל הקב"ה למדת הדין אל תהרהר אחרי ואחר כנסת ישראל שכל מעשה בראשית לא נבדאו אלא בזכות ישראל שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי ואין בדית אלא המילה שישראל עוסקין בה שנאמר (בראשית יז) המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בשרכם לברית עולם. ואמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבונו של עולם המקרא הראשון שבתודה הרי היא אמורה ואומר לה הקב"ה למדת הדין אף כל התורה כולה לא נתנה אלא לישראל שנאמר (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקי משדים ויש להם זכות גדול ומקפת אותם כחוללים א"כ האיך אתה אומר אני נושא להם פנים לישראל ועוד והלא כבר נשאו לי פנים ג"כ הם ואבותיהם במה שבטלו כל עבודת אליילים שבעולם וקדשו את שמי בעולם. ד"א האיך אתה אומר למה אני נושא להם פנים לישראל והלא כבר נשאו לי פנים ג"כ הם בהר סיני במה שקבלו את תורתך בלבב שלם ולא באו עלי בערמה כמו העכו"ם כ"א באמת ובלב תמים. ד"א היאך אתה אומר למה אני נושא להם פנים לישראל והלא כבר נשאו לי פנים ג"כ כי בשעה שיצאו ישראל ממצרים טענו את המצות ועוד שהם מלמדין את התורה ועומדין אגודות אגודות ועוסקין בתורה ונותנין שכר למלמדים שילמדו בניהם את התורה א"כ האיך אתה אומר שיש לפני חלול השם בדבר הזה ואמרת לפני רבונו של עולם כתיב בתורה (דברים י) אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד. אלא כמו שנאמר (דברים לב) הצור תמים פעלו כי כל דרביו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. וזו היא השאלה ששאל הקיסר את רבי יהושע בן קרחה ואמר לו כתיב באלקיכם אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד והיכן הוא המשפט של אלקיכם אם כן למה חרשים אלמים סומים וחגרים יוצאין ממעי אמן. וא"ל ר"י אל הקיסר משום שכבר גלויין לפני הקב"ה מעשיו של אדם קודם שעלה במחשבה להבראות אם טובים הן ואם רעים הן שנאמר (דניאל ב) הוא גלא

עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא ואמר לו הקיסר לר' יהושע וכי אין תשובה לפניו יעשה תשובה ויפתח עיניו א"ל ר"י אל הקיסר אם רצונך שאודיעך דבר זה תן לי אלף דינרין ושני עדים נאמנים מאצלך מיד נתן הקיסר לר"י אלף דינרין ושני עדים נאמנים מאצלו מיד הלך לו ר"י אצל סומא אחד שהיה סומא ממעי אמו וא"ל ר"י לאותו סומא הקיסר גזר עלי להרוג אותי ויש לי אלף דינרין ואיני יודע מה אעשה בהם לכן אלף דינרין הללו יהיו אצלך אם יהרוג הקיסר אותי שלך הן ואם לא יהרוג הקיסר אותי תחזיר לי אותן אלף דינרין ואמר ליה הסומא לר"י הן לו יהיה כדברך שלא יהרגוך ואחזיר לך אלף דינרין הללו המתין לו ר"י שלשה חדשים ואח"כ בא אצל אותו הסומא עם אותן עדים נאמנים וא"ל הקיסר היה מבטל הגזירה ממני שלא יהרגוני לכן תחזיר ותתן לי אותן האלף דינרין שאני הפקדתי אצלך א"ל הסומא לר"י איני יודע מה טיבן של האלף דינרין הללו שאמרת שהפקדת אצלי כי לא היו הדברים מעולם כי מימך לא הפקדת אצלי כלום מיד הביא ר"י לאותו סומא לפני הקיסר והעמיד לאותן העדים נאמנים והעידו בפניו מיד הכחיש הסומא גם את העדים ואמר להד"ם. מיד א"ל ר"י לאותו סומא (נ"י בינו לבינו) אוי לו לאותו איש שאין אתה נהנה כלום מאותן אלף דינרין כי אני ראיתי את אשתך שהיא משחקת עם אדם אחד ואמדה לו עכשיו יהרוג הקיסר את בעלי הסומא ואני ואתה נאכל את הדינרין הללו מיד הביא הסומא את הדינרין הללו והניחן לפני הקיסר מיד אמר לו ר"י לאותו סומא ריקה אלמלא לא העדתי בך כבד היית גונב את ממוני וא"ל ר"י להקיסר נאמן הוא אלקינו שעשה אותן סומא ממעי אמו (נ"י ואתה מהרהר אחרי אמת מ"ש בו וכו') ואין להרהר אחר אלקינו כלום ואמת הוא הכתוב בו הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא מיד הודה הקיסר לר"י. באותה שעה העטיר הקיסר את ר"י בכל מרגליות טובות ואמר לו אשרי אלקיכם ואשרי עמו ואשרי למי שזוכה להתעפר תחת כפות רגליכם לכן נא' דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו ונאמר יענך ה' ביום צרה:

ד"א יענך ה' ביום צרה כי היה דוד יודע שעתידי בית המקדש להיות חרב והקרבנות יהיו בטלין בעונותיהן של ישראל והיה דוד מצטער על ישראל במה יהיה כפרה לעונותיהן ואמר הקב"ה לדוד בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהן יעמדו לפני יחד באגודה אחת ויתודו על עונותיהם לפני ויאמרו לפני סדר סליחה ואני אענה אותם. ובמה גילה אותן הקב"ה זאת אמר ר' יוחנן הקב"ה גילה זאת בפסוק (שמות לד) ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו' מלמד שירד הקב"ה מן ערפל שלו כשליח ציבור שמתעטף בטליתו ועובר לפני התיבה וגילה לו למשה סדר סליחה א"ל הקב"ה למשה אם יהיה ת"ח בדור שיש בידו להוציא את ישראל מידי חובתן אל יזוח דעתו עליו מלהתפלל על ישראל אלא יסתכל בי שלא היה שום שותף עמי במעשה בראשית וירדתי וגליתי סדר סליחה למשה וכן ממני ילמדו כל באי עולם וכל מי שיש בידו להוציא את ישראל מידי חובתן וכשהוא מוציא אותן אני נותן להם שכר טוב ובשעה שישראל מתקבצין לפני ועומדין לפני באגודה אהת ואומרים לפני סדר סליחה אני אענה אותם שנאמר (תהלים כ) ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו

תנא דבי אליהו זוטא פרק כד

אמר להם ר"א לתלמידיו בני אל תבטחו לא בעושר ולא בגבורה ולא בחכמה שנאמר (ירמיה ט) בה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'. זהו שנאמר ברוח הקודש ע"י שלמה בן דוד (קהלת ג) כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד להם כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד בשר ודם שהוא בתחלתו רמה וטופו תולעה ואין אדם מעולה מן

הבהמה כלום ולא עוד אלא כל הנוגע בנבלת בהמה אינו טמא אלא טומאת ערב אבל הנוגע בנבלת אדם הוא טמא טומאת ז'. דבר אחר בהמה שמתה אינה מטמאה באהל אבל אדם שמת הוא מטמא באהל. ד"א הנוגע בנבלת בהמה הוא לבדו טמא ואינו מטמא את אחרים אבל הנוגע בנבלת אדם הוא טמא ומטמא ג"כ לאחרים ונאמר (שם ט) כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת טוב תינוק בן יומו שהוא חי שאימתו מושלכת על כל הבריות מן עוג מלך הבשן ששימש לאברהם לעבד ופרסות רגליו היו ארבעים מיל כיון שמת ירדו שקצים ורמשים על גביו. ועוד שלמה המלך שנאמר בו (מלכים א ה) ויחכם מכל האדם ואם היה חכם מכל האדם למה אומר (קהלת ג) ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל והלא האדם כשהוא אוכל הוא מברך להקב"ה וכשהוא שותה הוא מברך וכשהוא הולך לישן הוא מברך וכשהוא מתעורר משנתו הוא מברך א"כ האיך נחשב לבהמה שאינה מבחנת כלום אלא אין הכתוב מדבר אלא על שעת המיתה כיון שמגיע קצו של אדם למות כשם שנמלכין על הבהמה לשחיטה כך נמלכין על האדם למות לכך נאמר ומותר האדם מן הבהמה אין וגו' ולא עוד אלא בהמה שמתה יש לה מנוחה אבל בני אדם שעוברין על מצותיו של הקב"ה ומכעיסין אותו במעשיהן שאינם הגונים ומתו בלא תשובה מעמידין אותן לדין ומאירין להם כל מעשיהם בפניהם ודנין אותם על כל מעשיהם ובשביל כך היה בוכה ר' יוחנן בשעת פטירתו ואמרו לו תלמידי רבינו נר ישראל אם אתה בוכה אנחנו מה תהא עלינו ואמר להם ר' יוחנן לתלמידי בני האיך לא אבכה שמעמידין אותי לדין ומאירין לי את כל מעשי בפני ודנין אותי עליהם ולא עוד אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחייך ולא זכית לתיקונו של עולם ולא די לבן אדם בעולם שמתין בניו בחייו אלא שדנין אותו עליהם וכן אמר דוד בספר תהלים (עא ט) אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תרפה את ידי לעת זקנתי מן התורה ומן המצוות זהו אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני אל תקהה את שיני בבני מכאן אתה למד שכל מי שמתין לו בניו בחייו שיניו קהות ועיניו קהות וכחו כהה לכך נאמר ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

ד"א כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' אפי' חכם במשה רבינו אינו ניצל מן המיתה אמרו חכמים עליו על משה רבינו שבשעה שאמר לו הקב"ה למשה (דברים לב) עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל לאהזה ומות בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמך כאשר מת אהרן אחיך וגו' אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם כתבת בתורתך (שם כד) ביומו נתן שכרו ואני פועל נאמן הייתי לפניך ארבעים שנה עכשיו תן לי שכרי וא"ל הקב"ה למשה אתה רוצה ליטול את שכרך בעולם הזה לא כן כמו שאתה רוצה אלא כשם שאני עתיד לשלם שכר טוב לאברהם ליצחק וליעקב משום שעשו רצוני כך אני אתן לך שכרך לעתיד לבוא אבל יתהלל הקב"ה שכל החכמה היא שלו הוא ברא כל מעשי בראשית ולא היתה יגיעה לפניו שנאמר (ישעיה נו) הלא ידעת אם לא שמעת אלקי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע וגו'. ואל יתהלל הגבור בגבורתו אפילו כשמשון בן מנוח שמבית מושבו ועד כתפיו היה לו ששים אמה וכיון שמת בטלה גבורתו והלך לו מן העולם אבל יתהלל הקב"ה ית"ש שכל הגבורה היא שלו שנאמר (דברי הימים א כט) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש והעושר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל. אל יתהלל עשיר בעשרו אפי' כאחאב בן עמרי מלך ישראל. אמרו עליו על אחאב מלך ישראל שהיו לו שבעים בנים. ובנה לכ"א ואחד פלטיץ של שן וכיון שמת בטל מלכותו ובטל עשרו אבל יתהלל הקב"ה ית"ש שכל העושר שלו הוא שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות ובמה יתהלל האדם בעוה"ז בכתרה של תורה שהיא נותנת לאדם עושר וכבוד בעוה"ז והיא נותנת לאדם חיים ארוכים בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר (משלי

ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ובזכות התורה זוכה האדם שנותנין בו כח שלא יתבטל לעולם
שנאמר (ישעיה מ לא) וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו